

Simone Weil i Bertrand Russell : Dues reflexions sobre la pau a l'Europa dels anys trenta

Treball Fi de Carrera Humanitats

Alumne: Esteve Masalles Feliu

Director del Treball: Francesc Núñez Mosteo

Consultor: Miquel Montserrat Capella

Tarragona 14 gener 2006

© (l'autor/a)

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor o dels límits que autoritzi la Llei de Propietat Intel·lectual.

INDEX

1. Introducció	3
2. Els horitzons funestos	9
2.1 Els mals de la guerra	
2.2 Mentalitats i actituds	
2.3 Seguretat col·lectiva	
2.4 La guerra certa	
3. Compromisos paral·lels	20
3.1 Els camins de Russell	
3.2 Weil i la força	
4. Sintònies i dissonàncies	32
4.1 Des de l'individu, des de la història	
4.2 Les circumstàncies de la guerra	
5. Límits, contorns i canvis	33
5.1 El Punt d'inflexió	
5.2 Justificacions	
5.3 Continuitats	
6. A tall de conclusió	45
7. Bibliografia	47

1. INTRODUCCIÓ

No és gens arriscat dir que la guerra ha acompanyat sempre la humanitat. Més enllà de l'obvietat, la guerra ha anat canviant de manera de fer-se i de presentar-se, però sempre ha retornat com el mateix, investida arreu de trastorn, de fatalitat i de negativitat. Les circumstàncies que l'envolten són conegudes: mort, misèria, destrucció i desastre. La guerra ha marcat les memòries de generacions de persones, n'ha organitzat les experiències vitals, n'ha estructurat el record en un abans i un després, ha modelat les seves actituds davant la vida i la mort i ha alterat el món quotidià en què pensaven estar segures i mantenir les amenaces a distància.

Evidentment, el contrari de la guerra és la pau. Però si ens hi fixem l'oposició no és pas simètrica. La guerra és un concepte *fort* que té major concreció de significat. Les notes definitòries de l'entorn a què fèiem referència abans són acompanyats seus saturats de realitat. Al seu torn la pau remet a alguna cosa de menys tangible, més etèria, més inefable, però no per això menys capaç de moure voluntats. Sens dubte podem posar-nos d'acord més fàcilment sobre què és la guerra i és bastant més complicat dir què és la pau. Que no hi hagi guerra no significa que hi hagi pau, mentre que la guerra comporta sempre absència de pau. I en totes les definicions haurem de tenir en compte qui fa de *legislador del llenguatge en la guerra civil dels noms*, segons les conegudes expressions de Plató, per preguntar què signifiquen pau i guerra ¹. Sovint la paraula *pau* té un caràcter ambigu i ha estat utilitzada, fins i tot, per a justificar polítiques molt allunyades del significat més corrent, més evident. Les reflexions sobre la guerra i la pau han estat molt diverses i presents a totes les cultures. La paraula jueva *shalom*, l'àrab *sala'am*, les hindús *shanti* i *ahimsa*, les japoneses *heiiwa* i *chowa* o la llatina *pax* s'han traduït per pau, però potser no expressen necessàriament el mateix, ni estan ubicades en el mateix espai de significació ².

---

¹ Per un resum del debat sobre les condicions i la possibilitat d'una definició positiva de pau vegeu Galtung, John (1985). "Violència, paz e investigación sobre la paz". A: Galtung, John. *Sobre la paz*. Barcelona : Fontamara. p. 27-72

² Galtung, John (1985). "La cosmología social y el concepto de paz". A: Galtung, John. *Op. cit.* p. 74-106

A Occident l'origen i les causes de la guerra s'han buscat en la naturalesa mateixa de l'home, en la dinàmica política dels grups socials, en l'establiment del sistema de relació entre estats o bé en la dialèctica entre la violència instintiva i la realitat frustrant de la civilització³. En qualsevol cas cap de les quatre localitzacions per a l'anàlisi discorre del tot aïllada, sense cap ressonància en les altres. Per altra banda, la idea de pau pren sovint forma d'utopia, propera a sensibilitats religioses, i altres vegades com un projecte possible de convivència que encara ha de constituir-se o com el resultat final d'una determinació històrica⁴. A més, s'han desenvolupat estratègies de canvi cap a la pau que es preocupen, des del govern o des de fora, per la regulació administrativa, legislativa o jurídica de situacions de pau, altres que s'adrecen cap al canvi cultural, a través de l'educació i la difusió de valors, mentre que altres estratègies només consideren correcte oposar-se instrumentalment a fets bèl·lics puntuals. L'articulació de possibles combinacions entre aquelles localitzacions de les causes de la guerra, aquelles concepcions de què pot ser la pau i aquestes estratègies és molt diversa. El nombre de perspectives s'amplia, ja que s'hi involucren, sovint, temes amb tanta càrrega ideològica com l'agressivitat innata, la possibilitat i necessitat de resolució dels conflictes humans, el caràcter del poder, la dissidència, la legitimitat política per representar i declarar, la violència i el dret en els fonaments de la civilització o la recurrència històrica de les guerres.

Ens els orígens de la filosofia política moderna s'havia introduït la consideració que la pau era un estat positiu, diferent de l'estat suposadament natural de guerra, al qual es podia arribar mitjançant la raó, la protecció de la propietat i l'artifici del contracte social. La pau per a la Il·lustració seria el resultat de l'organització política finalment racional, allunyada del despotisme i expressió lliure de la societat i l'individu. Kant demanava que els estats compartissin el mateix sistema republicà com a pas necessari per a la federació mundial que asseguraria la *pau perpètua*. Ben diversament, Hegel considerava que la guerra era el mètode necessari per tal d'afirmar el dret; en conseqüència era moral, eterna i causa del progrés de les nacions, que havien de desplegar-se en la història primordialment a través de la forma estat i no com a societats civils. El *dictum* de von Clausewitz *la guerra no és més que la política de l'Estat continuada per altres mitjans* suposava l'emergència d'un potentíssim principi racionalitzador de la guerra en donar justificació als mitjans bèl·lics en les relacions entre els pobles. La

---

³ Un esquema que integra els quatre tipus de causes és a: Freud, Sigmund (1972). "Consideraciones sobre la guerra y la muerte". A: *Obras Completas*. Madrid : Biblioteca Nueva. vol. VI p. 2101-2117

⁴ Bobbio, Norberto (1982). *El problema de la guerra y las vías de la paz*. Barcelona : Gedisa. p. 30-32

racionalitat pròpia de la política legitimava la guerra ⁵. En els seus escrits Marx oscil·lava entre si el pas, inevitable per altra banda, cap al comunisme havia de ser violent o bé podia fer-se mitjançant una transició pacífica ⁶. Per a Nietzsche només la nació plenament victoriosa podria en un acte suprem *trencar l'espasa* i proclamar finalment la pau per sempre ⁷.

Al costat d'aquestes concepcions, i com a reacció a les guerres napoleòniques, es va desenvolupar durant el segle XIX el moviment pacifista des de diverses tradicions – liberal, socialista, jurídica, religiosa .... El 1891 es va crear a Berna el *International Peace Bureau* ⁸, una de les primeres organitzacions no governamentals. Representava la institucionalització de la tradició pacifista d'arrels liberals democràtiques. S'hi aplegaven ciutadans de classe mitjana de tot el món i, també, religiosos pertanyents a les esglésies protestants no conformistes ⁹. Característicament, en les campanyes cercaven sempre l'acord entre els interlocutors plantejat en un procés d'arbitratge, mentre que la pau havia de ser la conseqüència més important de la construcció de societats on havien d'imperar les llibertats fonamentals. Sovint buscaven la mobilització de l'opinió pública a través de congressos de personalitats, campanyes de premsa, peticions escrites o la crida a la consciència individual dels governants. La tradició pacifista socialista, també desenvolupada al segle XIX, es basava en l'assimilació entre pacifisme i internacionalisme, en la suposada vocació antimilitarista de la classe obrera i en l'oposició a la conscripció per al servei militar obligatori. Per als socialistes de la II Internacional la guerra era una eina més del desenvolupament capitalista, una eina jutjada socialment injusta, ja que no repartia els costos de manera equitativa. La vaga general i militar, el rebuig al bel·licisme quotidià, o fins i tot les mobilitzacions de dones i reservistes havien de ser les respostes a utilitzar en cas de declaració de guerra ¹⁰.

Tanmateix les controvèrsies sobre el pacifisme són molt antigues. S'han plantejat dubtes de molta importància: compartir el mateix sistema polític republicà

---

⁵ García Carneiro, José; Vidarte, Francisco Javier (2002). *Guerra y filosofía*. València : Tirant lo Blanc, p. 97

⁶ Possiblement Marx coincidia amb von Clausewitz. Vegeu García Carneiro, José (2002). *Op. Cit.* p. 108

⁷ Un comentari sobre l'aparent vessant pacifista de Nietzsche a Glenn Gray, J (2004) . *Guerreros : reflexiones del hombre en la batalla*. Barcelona : Inédita Editores. p. 238-244

⁸ Rainer, Santi (1991, gener). "100 years of peace making" : A history of the International Peace Bureau and other international peace movement organisations and networks". *Pax förlag International Peace Bureau* [En línia]. - Disponible a <http://santibox.ch/Peace/Peacemaking.html>

⁹ López Martínez, Mario (2002). "La sociedad civil por la paz". Muñoz, Francisco A. (eds) *Historia de la Paz : Tiempos, espacios y actores*. Granada : Instituto de la Paz y los Conflictos. p. 300

¹⁰ López Martínez, Mario (2002). *Op. Cit.* p. 305-312

no ha procurat ni de bon tros la *pau perpètua* i hom continua suposant que les guerres responen a una inesborrable determinació antropològica, política o històrica, sense observar massa que estan sotmeses també a canvis històrics, socials i culturals ¹¹. També és molt cert que la majoria de vegades les invocacions a la pau queden en no res per utopisme, falta de concreció, per buscar només l'emoció, per situar-se únicament en el terreny de la virtut més que en el de la voluntat. Els dubtes i reptes són de mena diversa, com les situacions històriques: hi ha guerres justes ? S'ha de recórrer a la guerra per a defensar la pau amenaçada o s'ha de donar suport sempre al sistema de seguretat col·lectiva dissenyat per la Societat de Nacions o l'ONU ? Cal i es pot anar més enllà ? Té límits la política d'apaivagament davant un tirà ? Com defensar-se eficaçment d'una agressió armada? quins són els costos que s'està disposat a assumir, col·lectivament o individualment, per mantenir la pau o per participar en una guerra? es poden avaluar? Tots els ciutadans han de participar en la defensa armada ? Cal que es compleixin determinades condicions de justícia social ? La guerra, dóna un poder excessiu i perillós als militars? Quins efectes té la guerra en les rereguardes ? etc.

Alguns dels interrogants plantejats seran presents en aquest treball. No podem pas pretendre contestar-los, però sí destacar alguns elements de reflexió a partir del que Simone Weil i Bertrand Russell van viure i, sobretot és clar, van escriure a l'Europa dels anys trenta. Ambdós pensadors prèviament havien defensat posicions pacifistes, però davant la política de Hitler i el caire que prenién els esdeveniments van justificar la utilització de la violència armada. Simone Weil prové de posicions políticament radical-democràtiques i esquerranes no marxistes, mentre que Russell es va mantenir sempre com un liberal independent, sensible, però, a la socialdemocràcia ¹². Per altra banda Weil i Russell són dos autors molts diferents: una dona francesa de classe mitja, davant un home aristòcrata anglès. Weil va viure de petita en un entorn familiar estable, mentre que Russell era orfe de pare i mare i un adolescent, segons diuen, profundament solitari. Russell es va casar quatre vegades i adquirí certa fama de llibertí, mentre que Weil era coneguda com la *verge roja*. Russell va ser autor del llibre *Per què no sóc cristià* i Weil va acabar per fer-se batejar poc abans de morir. L'obra de Russell, premi Nobel de literatura l'any 1950, ha estat molt coneguda, traduïda i difosa a tot el món, mentre que la de Weil és pòstuma, fragmentària i a casa nostra no ha arribat fins gairebé cinquanta anys després de la seva mort. Bertrand Russell pot ser considerat un liberal, en certa manera pragmàtic i continuador de l'utilitarisme pel que fa a qüestions socials. Weil ha estat titllada d'antiliberal i de visionària, tot i

---

¹¹ Vegeu, per exemple, els capítols 2 i 4 de Kaldor, Maria (2001). *Las nuevas guerras. La violencia organizada en la era global*. Barcelona : Tusquets

¹² Devaux, Philip (1976). *Russell o la paz en la verdad*. Madrid : Edaf. p. 17, 27

que va avançar-se al seu temps en el rebuig de l'estalinisme, en la consideració del descrèdit de la política i la burocratització del sindicalisme, en la necessitat de la descolonització i en la importància de les organitzacions no governamentals, si bé d'una mena molt *sui-generis*. Weil va anar al front d'Aragó i va participar en la resistència francesa, mentre que Russell va anar-se'n als Estats Units durant la II Guerra Mundial, on, per altra banda, va haver de suportar campanyes de descrèdit personal.

Malgrat perspectives intel·lectuals i vitals ben diferents, que acabem de repassar, el canvi d'actitud de Simone Weil i Bertrand Russell constatava el fracàs del pacifisme de tradició jurídica, concretat en la Societat de Nacions, la incapacitat del pacifisme basat en premisses polítiques de contenció, d'apaivagament, compartides en aquell moment per partits i personalitats d'inspiració més o menys esquerrana i liberal i, per últim, la inutilitat del pacifisme de tall més radical que propugnava el desarmament unilateral, cedir davant les pretensions de Hitler, fins i tot deixar que ocupés França o la Gran Bretanya, abans que anar a la guerra. Per al pacifisme era un moment clau, un moment en què es posaven a prova els seus supòsits. Weil i Russell havien reflexionat sobre les circumstàncies que feien preveure que la guerra era imminent i havien tractat d'evitar-la; havien analitzat la situació internacional i havien fet propostes d'actuació política. Donarem per descomptat que els dos pensadors no van canviar per oportunisme i que el motiu principal va ser no veure's condemnats a la passivitat o a ser còmplices en certa mesura. Intentarem comprendre la dinàmica del canvi en les opcions prèvies mantingudes per Weil i Russell, identificar-hi, potser, preocupacions, raons, influències, inconsistències, limitacions i continuïtats. Intentarem resseguir substantivament les reflexions que van portar al canvi. Potser la comparació de les reflexions d'ambdós poden posar al descobert contrastos, complementaritats o coincidències en la manera de concebre la història, la societat i l'individu. I cal afegir que ambdós posteriorment van mantenir compromisos de prou dificultat i amb contingut pacifista. Russell va reprendre el pacifisme després cap a 1950 i les propostes de Weil no eren acceptades per la resistència francesa en tant havien de fer el menys mal possible ... Tot plegat pot tenir interès per a concepcions desenvolupades actualment com la de *pau imperfecta*¹³, centrades més en els processos, en els moments que porten a la pau que no pas en la finalitat última o en la correcció d'una estratègia única¹⁴. Suposem, així, que les de Weil i Russell no són renúncies absolutes al pacifisme, sense ni preu, ni cost, ni matís. Sense cap

---

¹³ Muñoz, Francisco A. (editor) (2001). *La paz imperfecta*. Granada: Universidad de Granada

¹⁴ Els estudis sobre *pau imperfecta* consideren la precarietat mateixa de la pau, la pau com una construcció de tot el cos social o com han de ser les intervencions humanitàries. Des del punt de vista històric proposen que es destaquin, i s'analitzin, més els moments de pau que no pas els de guerra.

mena de dubte van continuar considerant la guerra una desgràcia d'enormes proporcions. Certament relativitzaven el pacifisme, però en certa mesura també la guerra.

El treball es basarà en textos de Simone Weil i Bertrand Russell on tracten de la guerra i on prenen posició davant els fets que van conduir a la Segona Guerra Mundial, escrits entre 1936 i 1940. En concret són els articles inclosos a l'apartat *Guerre et paix* del volum II de les *Oeuvres complètes* de Simone Weil ¹⁵ i el llibre *Which way to peace* ¹⁶ de Bertrand Russell. Cal dir que hi ha textos de Weil anteriors i posteriors a les dates esmentades que tracten sobre la guerra ¹⁷, però no n'és l'eix central. Val a dir que l'obra de Weil és fragmentària, formada de vegades per esborranys sense el propòsit clar de ser publicat i que planteja, per això mateix, problemes crítics d'interpretació, assenyalats per l'aparat crític de l'edició de les obres completes. En les dates assenyalades Russell és autor d'una ingent correspondència i d'altres obres menors, sense sentit pejoratiu, difícils de localitzar. En ells, sens dubte, s'hi deu tractar de la guerra, però no deuen aportar quelcom de significatiu al que queda recollit a *Which way to peace* i a la seva autobiografia. De la mateixa manera en obres posteriors a 1939 reitera el ja dit sobre el particular ¹⁸.

Hi ha versió catalana d'alguns escrits de Weil amb el títol *Escrits sobre la guerra* ¹⁹ i al llibre de Simone Pétrement *Vida de Simone Weil* ²⁰ s'inclouen versions de textos de Weil, en aquest cas en castellà. El text de Maite Larrauri *La guerra segons Simone Weil* ²¹ inclou una molt petita antologia de textos. Simone Pétrement va ser amiga de Weil i la seva biografia es considera una obra de referència imprescindible per al seu estudi. S'ha consultat també l'obra de Roberto Rodamina *Simone Weil : mística y revolucionaria*, però no aporta gaire més que la de Pétrement. *Which way to peace* no ha estat traduïda ni al català, ni al francès, ni al castellà. És una obra citada en estudis sobre el seu autor, però no se n'han inclòs extractes en les diverses antologies de Russell aparegudes en castellà ²². També

---

¹⁵ Weil, Simone (1989). *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard. p. 43-118

¹⁶ Russell, Bertrand (1936): *Which way to peace*. Londres : Michael Joseph

¹⁷ Weil, Simone (1995). *Las causas de la opresión social*. Barcelona : Paidós Ibérica

¹⁸ Per a exemple a Russell, Bertrand (1974). *La meva concepció del món*. Barcelona: Edicions 62.

¹⁹ Weil, Simone (1997). *Escrits sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera

²⁰ Pétrement, Simone (1997): *Vida de Simone Weil*. Madrid : Trotta

²¹ Larrauri, Maite, Max (2002). *La guerra segons Simone Weil*. València: Tàndem Edicions

²² Russell, Bertrand (1962). *Obras escogidas : Filosofía, ensayo, novela*. Madrid : Aguilar.
Russell, Bertrand (1972). *Antología*. Madrid : Siglo XXI Editores.

s'ha consultat l'*Autobiografia*²³ i el *Resumen autobiográfico*²⁴ de Russell. La lectura de les obres esmentades s'ha completat amb les referenciades aportades pels textos d'altres autors que tracten sobre algun aspecte dels temes plantejats.

2. ELS HORIZONS FUNESTOS

La majoria d'historiadors coincideixen a considerar a Primera Guerra Mundial com l'ensulsiada de l'època anterior. El món fins al 1914 tenia unes característiques ben precises: el funcionament econòmic era capitalista, l'estructura jurídic-política liberal i la burgesia n'era la classe dominant. Europa era el centre de l'ordre mundial vigent aleshores; un centre responsable de la difusió per gran part el món de les seves capacitats tècniques, polítiques, industrials, militars i comercials. Tanmateix, i fins l'acabament de la Segona Guerra Mundial, Europa va patir un procés d'erosió constant que va acabar per dissoldre'n el nucli. El quadre apuntava cap a la catàstrofe i l'esfondrament. Eric Hobsbawm ho assenyala de manera rotunda: *... el gran edifici ... s'esfondrà entre les flames de la guerra en cedir els pilars que el sustentaven*²⁵. Encara més, però: *... el segle XX no pot entendre's dissociat de la guerra, sempre present, fins i tot en els moments en què no s'escoltava el so de les armes i les explosions de les bombes*²⁶. La guerra impregna qualsevol aproximació, ja sigui des l'estadística o des de la literatura. Trobem guerra en els recomptes dels racons de la memòria, en les construccions de la ficció estètica, en les mirades, els relats, en detalls de tota l'època.

Resseguirem alguns grans trets de l'Europa d'entreguerres en què Simone Weil i Bertrand Russell van viure. Les reflexions dels dos autors van tenir sempre en compte la situació interna en els seus estats i van analitzar molt sovint les implicacions de la política internacional europea. Primer donarem un cop d'ull als anys vint, a quins factors econòmics i socials hi eren presents, a com la guerra es projectava constantment a través de les més diverses actituds i als intents perquè no es tornessin a produir enfrontaments bèl·lics. La guerra era una possibilitat ben real. Però en la dècada següent, la guerra va esdevenir per a molts una certesa. Destacarem els desafiaments, el rearmament, la ideologització, el trencament del sistema de seguretat col·lectiva i les polítiques que es volien de contenció i neutralitat.

---

²³ Russell, Bertrand (1990). *Autobiografía*. Barcelona: Edhasa.

²⁴ Russell, Bertrand (1972). "Resumen autobiográfico". *Antología*. Madrid : Siglo XXI

²⁵ Hobsbawm, Eric (1995) *Historia del siglo XX*. Barcelona : Crítica. p. 30

²⁶ Idem

2.1 Els mals de la guerra

Per força en el balanç de la Primera Guerra Mundial el primer capítol de costos ha de correspondre al nombre de víctimes: un milió vuit-cents mil alemanys, un milió sis-cents mil francesos, vuit-cents mil anglesos, la meitat a la batalla del Somme, i cent setze mil nord-americans, sobre un total de vuit milions i mig de morts militars. Itàlia hi va aportar gairebé set-cents mil morts. Les pèrdues de civils van pujar fins a cinc milions de persones. Rússia va patir les conseqüències de la Gran Guerra, les de la revolució d'octubre i les de la guerra civil que s'allargà fins 1921. Hom avalua que entre 1914 i 1923 a Rússia van morir dotze milions més de persones que el que podia esperar-se de la mortalitat natural; una quarta part va morir a causa d'accions militars; la resta a causa de la fam i les epidèmies ²⁷. Els impactes sobre la població europea van ser diferents segons els països, però igualment devastadors. El Regne Unit va perdre tota una generació ²⁸. A França els quatre anys de guerra van anul·lar quaranta anys de creixement natural. El 1930 el sistema de pensions francès ajudava encara vuit-cents mil ferits i tres-cents mil malalts ocasionats per la Gran Guerra ²⁹. Malgrat que el nombre de víctimes alemanyes va ser superior al de les franceses, l'impacte sobre la població total va ser menor, ja que corresponia a la pèrdua d'un de cada vuit alemanys en edat militar.

L'acabament de la guerra l'onze de novembre de 1918 no va representar, ni de bon tros, el retorn a la normalitat quotidiana. Milions de persones refugiades vaguejaven per Europa a la recerca d'algun lloc on poder començar de nou. Pel cap baix dos milions de russos i un milió d'alemanys van haver de marxar de casa seva, als quals van haver d'afegir-s'hi el 1923 un milió de grecs i quatre-cents mil turcs ³⁰. A moltes ciutats d'Europa la vivenda era força escassa i una quantitat important de població vivia en condicions molt precàries ³¹. El desordre i els intents de revolució social que havien començat el 1917 van créixer per culminar a començaments dels anys vint, tot remetent a continuació segons les circumstàncies de cada lloc. El Regne Unit va sortir-se'n aviat amb prou rapidesa, ja que a la rereguarda de les illes s'havia mantingut certa tranquil·litat, mentre que a l'Europa

---

²⁷ Kolko, Gabriel (2005) : *El siglo de las guerras*. Barcelona : Paidós. p. 107

²⁸ Díez Espinosa, José Ramón (1999). "El derrumbe de la civilización occidental" A: Paredes, Javier (coord.). *Historia universal contemporánea. De la Primera Guerra Mundial a nuestros días*. Barcelona : Ariel. p. 3

²⁹ Nouschi, Marc (1999) *Historia del siglo XX : Todos los mundos, el mundo*. Madrid : Cátedra

³⁰ Kolko, Gabriel (2005). *Op. Cit.* p. 108

³¹ Idem p. 107

central i oriental el caos semblava instal·lar-se de manera definitiva. Tot plegat havia sorprès a les èlits governants ³², en tant era un fenomen nou. La guerra mateixa no havia anat segons les expectatives de cap dels dos bàndols. Havia estat llarga, quan tothom suposava que seria curta, havia desfet ben aviat les il·lusions de domini fàcil i, en acabar, les conseqüències es manifestaven imprevisibles ³³. Calia afrontar i resoldre el perill de desordre social imminent. Abans de la guerra, els funcionaris, els oficinistes, la petita burgesia, les classes mitjanes de tot el continent havien estat els garants de l'estabilitat social i política, però la crisi provocava por i esquerdes en la seva segura concepció del món. A Itàlia els feixistes van arribar al govern després de tres anys de disturbis; a Alemanya la República Weimar es veia sotmesa a grans pressions i a desplaçaments polítics sobtats; i al 1926 Raymond Poincaré va tornar altre cop al poder a França després del fracàs de les esquerres. Marc Nouschi assenyala que per sota de les aparences a l'Europa dels anys vint trobem irritació, cansament i desorientació ³⁴.

La signatura del Tractat de Versalles i les relacions posteriors entre els aliats no van ajudar tampoc a crear estabilitat. França mantenia posicions maximalistes i pretenia fer pagar a Alemanya el cost de la guerra, fins i tot amb la desmembració territorial, si calia. Els anglosaxons, en la figura arquetípica de John Maynard Keynes, es mostraven més realistes: fer pagar el cost total previst implicava la inestabilització, el buit i la misèria alemanyes ³⁵, però de retruc les de tot el continent. Segons el Tractat de Versalles Alemanya era la culpable de la guerra, havia de sotmetre's a restriccions econòmiques i de producció industrial, a més de permetre judicis a persones que haguessin conculcat les lleis de la guerra i els tractats internacionals; és a dir la totalitat de la cúpula civil i militar, amb el kàiser al capdavant. Incomplir el Tractat va esdevenir, així, una mesura d'afirmació nacional alemanya, la qual, de pas, alimentava constantment el ressentiment contra els aliats, titllats com a *injustos i farisaics* ³⁶. Cal afegir-hi la negativa nord-americana a ratificar finalment els Acords de Pau de Versalles per dibuixar un

---

³² Nouschi, Marc (1999). *Op. Cit.* p. 91

³³ Kolko, Gabriel (2005). *Op. Cit.* p. 39-43. Aquest autor interpreta l'esclat de la Primera Guerra Mundial com el resultat de la lògica de la intimidació, de la il·lusió de poder de les èlits, més que de plans i preses de decisió racionals.

³⁴ Nouschi, Marc (1999) *Op. Cit.* p. 91-92.

L'èxit de la psicoanàlisi podria interpretar-se com un "síntoma" del malestar del moment. Precisament, la psicoanàlisi havia guanyat respectabilitat perquè havia sabut tractar les neurosis de guerra, fins aleshores inabordables. L'anàlisi més d'un milió de ferits va mostrar que les neurosis n'afectaven un 34 per cent. Vegeu Watson, Peter (2003). *Historia intelectual del siglo XX*. Barcelona : Crítica i Fussel, Paul (2003). *Tiempo de guerra . Conciencia y engaño en la Segunda Guerra Mundial*. Madrid : Turner. p. 167-168

³⁵ Nouschi, Marc (1999) *Op. Cit.* p. 95

³⁶ Nouschi, Marc (1999) *Op. Cit.* p. 105

panorama fràgil, ple de tensió, irresolt. Per altra banda, la indecisió dels vencedors sobre com tractar la revolució bolxevic- si amb l'ajut incondicional als exèrcits blancs o el recurs a la diplomàcia contemporitzadora- van abocar a una situació internacional que el 1919 el president del Consell italià va descriure com que tot i que ... *sense haver entrat en guerra, estem en estat de guerra amb Rússia* ³⁷. En correspondència, i de manera inquietant per als aliats, Lenin, a l'igual que von Clausewitz, considerava que la guerra era la continuació de la política per altres mitjans. Si l'objectiu final de la societat sense classes era correcte, els mitjans que calia utilitzar eren els més adequats segons el moment. Però des d'octubre de 1917 Rússia construïa el futur comunisme amb una guerra civil. Així, el concepte de lluita de classes, apte segons els marxistes per a l'anàlisi política i social, adquiria naturalesa militar. Res assegurava que a l'Europa oriental no s'iniciaria una altra guerra de dimensions i naturalesa desconegudes. En un conegut article Lev Trotski, l'artífex de l'Exèrcit Roig, assegurava que el suposat pacifisme dels aliats, en definitiva els intents d'establir acords de pau o tribunals d'arbitratge, depenia de les fluctuacions de la Borsa de Valors ³⁸.

Un repàs ràpid als tipus de sistemes polítics d'entreguerres evidencia el retrocés dels liberalismes i de la democràcia. Si considerem el món en conjunt, al 1920 hi havia al voltant de trenta-cinc governs escollits en eleccions, mentre que al 1938, aproximadament n'eren disset ³⁹. A Europa, i en el mateix 1938, solament dotze estats conservaven les formes democràtiques i al 1941 amb prou feines cinc ⁴⁰. En la descomposició dels valors liberals establerts van participar de manera més o menys simultània processos diferents ⁴¹. En primer lloc, l'acció d'ideologies, amplificades en un intens enfrontament, que es pretenien superiors al model burgès, capitalista i liberal. El comunisme, l'autoritarisme de dretes, el feixisme i el nazisme posaven en qüestió la legitimitat de l'entrellat polític i econòmic de *l'status quo*. Per altra banda, el sistema econòmic no havia funcionat com s'esperava. Fins 1925 no es van igualar els nivells de producció i renda anteriors a la guerra, encara que la recuperació econòmica dels anys vint va ser del tot incerta ⁴². No es podia

---

³⁷ Citat per Nouschi, Marc (1999) *Op. Cit.* p. 104

³⁸ Trotski, Lev (1917): "El pacifisme, servidor de l'imperialisme" A: *Arxiu virtual de textos marxistes. Secció catalana*. Disponible a <http://www.marxists.org/catala/trotsky/1917/pacifisme.htm>

³⁹ Hobsbawm, Eric (1995) *Op. Cit.* p. 118-119. Les xifres són aproximades, segons com s'hi comptin algunes repúbliques d'Amèrica del Sud.

⁴⁰ Díez Espinosa, José Ramón (1999). *Op. Cit.* p. 10

⁴¹ Un bon testimoniatge a Zweig, Stefan (2001) *El món d'ahir, memòries d'un europeu*. Barcelona : Quaderns Crema

⁴² Díez Espinosa, José Ramón (1999). *Op. Cit.* p. 2-4

tornar al sistema de la preguerra i les dificultats econòmiques es van succeir una a l'altra per desembocar l'any 1929 en una convulsió social i econòmica d'abast mundial que va tenir una duració sense precedents ⁴³. Les solucions keynesianes i el *New Deal* nord-americà van permetre algunes sortides airoses, ambigües tal vegada, però van salvar la continuïtat, en atorgar un paper cabdal a la regulació de mercats, la intervenció estatal i l'avaluació de la incertesa econòmica. Sigui com sigui no hi ha dubte que *la crisi va desterrar durant mig segle el liberalisme econòmic de l'esfera internacional* ⁴⁴.

Els desequilibris polítics i econòmics de la dècada s'havien pogut controlar amb més o menys encert, però el crack de 1929 va posar fi a la postguerra i va fer entrar el món en un nou període de preguerra. Els sistemes polítics fràgils van desaparèixer, com la República de Weimar el 1933, i les ideologies i l'opinió pública es van polaritzar més, si és que ja no n'estaven prou.

2.2 Mentalitats i actituds

La Guerra Mundial del 1914 al 1918 va ser la primera guerra total de la història contemporània. Els avenços sobre el terreny depenien de la planificació, previsió i organització de la rereguarda, i no només en aspectes econòmics o industrials, sinó també pel que fa a la mobilització social. L'acabament dels combats no va ser tant resultat de les victòries sobre el terreny com de l'ensulada econòmica i psicològica de la rereguarda alemanya i els seus aliats. L'exèrcit alemany s'havia replegat ordenadament del front occidental i restava operatiu. Però l'esclat de revoltes revolucionàries de començaments de novembre de 1918 i les rendicions dels seus aliats a l'Est van obligar el kàiser Guillem II a abdicar ⁴⁵.

Atès que l'inici i el manteniment de la guerra no havia estat només per causes econòmiques, sense cap mena de dubte, les conseqüències del conflicte no van ser tampoc exclusivament econòmiques; n'hi va haver, també, en l'ordre de les actituds socials. Quatre anys de guerra n'havien afavorit de determinades, n'havien fet desenvolupar, i havia estat possible aprendre'n i compartir-ne. No hem de creure pas que aquests processos havien ser gaire conscients, premeditats o coherents, ja que involucraven morts, esperances trencades, incerteses, desigs, emocions i maneres de comprendre el món i la vida. Les conductes, sustentades

---

⁴³ Idem p. 21-23

⁴³ Idem. p. 2

⁴⁴ Idem. p. 5-6

⁴⁵ Nouschi, Marc (1999). *Op. Cit.* p. 82-84

per aquelles actituds, no tenien tampoc perquè fer-se paleses immediatament; podien tardar anys a sorgir i podien variar de color amb més o menys facilitat.

Ja hem assenyalat que la rebel·lió social, unida al maltractament ocasionat per la guerra mateixa, havia generat un ampli moviment revolucionari que s'havia estès per tot el continent des de 1917, i no només a la Rússia tsarista. Vagues polítiques a Suècia, Alemanya, Regne Unit, Itàlia, Àustria, motins militars a França, Alemanya, Itàlia, Regne Unit, Bulgària, Àustria, Turquia i Portugal són altres tants episodis ⁴⁶ que posen en relleu, ara, que Europa mai no va estar tan prop com el 1919 de la revolució i d'assumir els pressupòsits de l'internacionalisme proletari. Per tot arreu sorgien soviets, comitès revolucionaris o propostes de proclamació de noves repúbliques soviètiques. La guerra total havia afavorit el rebuig global, de forma que la distinció entre pau i guerra perdia nitidesa. En tornar d'una guerra insensata i sangonosa molts creien poder exigir una societat millor i més justa, com se'ls havia promès en la lluita a les trinxeres. Molts soldats, obrers i camperols en la vida civil, tornaven a casa convertits en revolucionaris. J.M. Keynes no s'estava d'escriure el 1920 que *el creixement capitalista s'havia basat en l'engany, però que un cop descobert aquest, les classes treballadores pot ser que no vulguin seguir més temps en la renúncia* ⁴⁷.

La determinació d'ambdós bàndols a prosseguir la guerra al preu que fos ha deixat una empremta profunda a les mentalitats. Sense ella és difícil explicar la creixent brutalitat i inhumanitat de tot el segle XX. Mai no hi havien hagut en cap altra guerra anterior tants morts entre la població civil. Malauradament les guerres que la van seguir l'han anat superant. La guerra també va brutalitzar la política, donat que havia traspassat els límits d'inhumanitat imaginables fins aleshores. Era possible justificar l'injustificable, amenaçar fins l'extrem o tómer el pitjor: ja hi havien antecedents reals ⁴⁸. El primer pas es va donar aleshores, a les batalles del Somme i Verdun, exemples *d'orgies d'extermini* en paraules d'Ernest Jünger ⁴⁹. La guerra aristocràtica que coneixia normes de cavalleriesitat ⁵⁰, respecte pel contrari,

---

⁴⁶ Díez Espinosa, José Ramón(1999). *Op. Cit.* p. 5-6

Una relació d'episodis de motins a López Martínez, Mario (2002). "La sociedad civil por la paz". Muñoz, Francisco A. (eds) *Historia de la Paz : Tiempos, espacios y actores*. Granada : Instituto de la Paz y los Conflictos. p. 312 i també a Kolko, Gabriel (2005). *Op. Cit.* p. 136-137, 142-143

⁴⁷ Keynes, John M. (1987). *Las consecuencias económicas de la paz*. Barcelona : Crítica. p. 20

⁴⁸ Un estat de la qüestió a Hoop Scheffer, Alexandra de (2004). "La Grande Guerre a-t-elle brutalisé les sociétés européennes?" . *Sens Public* (3). Disponible a http://www.sens-public.org/article_paru3.php?id_article=169

⁴⁹ Jünger, Ernest (2005). *Tempestades de acero*. Barcelona. Tusquets. p. 98, 271.

⁵⁰ Hobsbawm, Eric (1995). *Op. Cit.* p. 187. Dóna com exemple la pel·lícula de Jean Renoir *Les illusions perdues*

que no era sinó algú semblant a un mateix però de l'altre bàndol, i que mantenia un cert caràcter d'heroi clàssic, va ser reemplaçada per l'acció de desenes de milers de reclutes que morien metrallats o rebentats pels obusos de l'artilleria situats sempre lluny. Soldats anònims disparaven projectils anònims que mataven altres soldats igualment anònims ⁵¹. Abans calia haver mobilitzat poblacions senceres al so de la música militar. Malgrat les proclames pacifistes de sindicalistes i socialistes, milions d'homes van anar al front plenament convençuts, eufòrics ⁵². Anys després, acabada ja la guerra, es va desenvolupar gairebé tot un gènere literari a partir dels relats de l'experiència a les trinxeres del nord de França ⁵³. La literatura del fàstic, tal com se l'ha anomenat, mostrava ben nítidament com els soldats entusiasmats d'agost de 1914 de seguida van saber-se tràgicament crèduls. Des de l'admiració per la disciplina prussiana i la professionalitat de l'exèrcit alemany, Ernest Jünger també deixa constància de la ràpida fallida de l'exaltació de ser participants d'una curta aventura que no havia d'allargar-se més de dos o tres mesos ⁵⁴.

La memòria de les víctimes de la Primera Guerra Mundial es va mantenir viva. La proliferació de monuments al *soldat desconegut* i la nombrosa participació popular en els aniversaris de l'onze de novembre de 1918, data de la finalització de la guerra, en són una mostra. Els records de les vivències terribles de la Gran Guerra eren l'horror mateix i la idea d'una altra confrontació d'aquelles característiques produïa esgarrifances. Però també és veritat que en determinats cossos de veterans es va desenvolupar una psicologia ben particular, resultat d'una estranya democratització de la guerra ⁵⁵. Certament la guerra havia afectat la immensa majoria de soldats però ells n'eren els supervivents per antonomàsia, cosa que mostraven amb orgull i que els permetia situar-se més enllà dels sentiments més corrents, tot despreciant la debilitat o la por a la mort. Se sentien en disposició plena per a qualsevol sacrifici per la pàtria, pel comandament o pel company de grup. Al seu voltant l'extrema dreta va anar creant una mitologia a base d'uniformes, sang, banderes, armes, disciplina i obediència cega al líder, amb els correlats d'irracionalitat, militarisme, autoritarisme i superioritat nacional o racial. La brutalitat de la guerra ajudava a forjar el model feixista d'individu i de

Eliminado: r

---

⁵¹ Jünger, Ernest (2005). *Op. Cit.* p. 98, 106, 271.

⁵² El novel·lista Stefan Zweig fa una molt bona crònica d'aquesta eufòria infantil. Vegeu *Op. Cit.* p. 267-294 En la biografia de Sigmund Freud, Ernest Jones explica com el pare de la psicoanàlisi es va deixar emportar durant gairebé dues setmanes per un entusiasme juvenil per la guerra que acabava d'esclatar. Vegeu Jones, Ernest (1981). *Vida y obra de Sigmund Freud*. Buenos Aires : Paidós. vol II, p. 184-185

⁵³ Alguns noms importants: Robert Graves, Erich Remarque, Siegfried Sassoon i Frederic Manning. Vegeu Llorens i Ruiz, Mireia (2004) "Siegfried Sassoon i la literatura sobre la Gran Guerra". A: *L'Avenç*, 294, 24-28

⁵⁴ Jünger, Ernest (2005). *Op. cit.* p. 7-9, 448

⁵⁵ Hobsbawm, Eric (1995). *Op. Cit.* p. 57

relacions socials i polítiques. El 57 % dels feixistes italians de primera hora eren veterans de guerra ⁵⁶ i Hitler mateix podia ser considerat un *frontsoldat* ⁵⁷ proper a aquest model. De manera paral·lela i en un ordre de coses similar, els avenços tècnics desenvolupats en les operacions militars - és a dir el tanc, l'avió, però també les telecomunicacions o l'aplicació de la química- havien format una nova classe d'especialistes. Els estrategs van suposar que es podria donar un pas cap un nou concepte guerra. Ja no caldrien grans masses de reclutes o joves oficials sense experiència, comandats per generals aristocràtics, sinó que la guerra podria ser feta per professionals específicament entrenats: caps de tanc, pilots, aviadors o integrants de forces de xoc especialment competents. La pau els havia deixat cessants, en no poder-ne demostrar les potencialitats, i una guerra futura els podria oferir oportunitat de promoció i reconeixement de la seva vàlua. Van ser, també, un dels nuclis de creixement del feixisme a Itàlia i del moviment nazi a Alemanya. La seva imatge de violència i superior determinació fascinaven ⁵⁸. No obstant s'ha d'assenyalar que l'exèrcit nord-americà també assumia la creença que era possible una guerra neta, o fins i tot de vegades purament d'entreteniment esportiu, si em de fer cas tant a la propaganda com a la doctrina militar ⁵⁹.

Hem vist com en els anys vint prevalia una imatge desil·lusionada i desesperançada sobre la Gran Guerra. Hom entenia que havia estat un gran desastre, però tampoc no es creia en cap alternativa plausible, un cop passada l'onada revolucionària ⁶⁰. La majoria dels que havien passat per les trinxeres alimentaven una barreja d'ànim extremista i de pacifisme primari ⁶¹; si bé, al seu costat i arreu, d'altres continuaven instal·lats en un bel·licisme no menys primari. La guerra es perllongava de mil maneres diferents en temps de pau teòrica. A França el pacifisme tenia força predicament, si bé no va ser mai majoritari, ni molt menys. A la Gran Bretanya, malgrat circumstàncies polítiques diferents, la sensibilitat era ben similar ⁶².

---

⁵⁶ Idem p. 131

⁵⁷ Idem. p. 34, 35, 131

⁵⁸ Howard, Michel (2001): *La invención de la paz*. Madrid : Salvat . p. 93-95

⁵⁹ Fussel, Paul (2003). *Op. Cit.* p. 16

⁶⁰ Fussel, Paul (2003). *Op. Cit.* p. 163-167

⁶¹ Nouschi, Marc (1999). *Op. Cit.* p. 89

⁶² Idem p. 221

2.3 Seguretat col·lectiva

La Societat de Nacions, amb seu a Ginebra, havia de garantir la seguretat de cadascun dels seus membres. El nou organisme no podia basar-se ni en la diplomàcia secreta, blasmada per tothom en teoria, ni en declaracions de bona voluntat. Calien tractats subscrits legalment que obliguessin per igual els membres. El concepte, d'arrel kantiana, havia constituït el cos principal de les aspiracions del pacifisme jurídic, actiu durant tot el segle XIX ⁶³. El projecte de Kant havia tingut rellevància en tant es presentava com a problemàtic, com una proposta perquè les nacions, sota la imprescindible forma de república, es federessin en un organisme que podia ser dissolt i no com la proposta d'una constitució ja feta, única, resolta per sempre, primera pedra d'un hipotètic govern mundial. Segons Kant, la pau perpètua .... *no és una fantasia vana, sinó un problema que cal resoldre poc a poc, tot apropant-nos amb la major rapidesa possible a l'objectiu, ja que el moviment de progrés ha de ser, en el futur, més ràpid i eficaç que en el passat* ⁶⁴. Arbitratge, desarmament i seguretat eren la trilogia que havia de canviar el tradicional sistema de política de poder, envoltada molt sovint de secretisme, per una mena de procediment legal de resolució pacífica dels litigis internacionals. Els estats ja no es reconeixien cadascun d'ells com una totalitat que retenia el dret absolut, sobre el qual no hi podia haver cap altra instància jurídica. En aquest sentit la Societat de Nacions va poder anar més enllà de la bona voluntat dels pactes de la Haia, en institucionalitzar el mecanisme d'arbitratge per a mantenir la pau mundial. Durant la segona meitat de la dècada dels vint, *l'esperit de Ginebra* va semblar triomfar, perquè es van poder resoldre conflictes menors, perquè se'n van poder prevenir d'altres i perquè es va poder resoldre la guerra entre Grècia i Bulgària. Per altra banda Alemanya, França, Bèlgica, Gran Bretanya i Itàlia havien signat el 1925 el pacte de Locarno per tal de garantir la pau a l'est d'Europa. En un moment d'eufòria el 27 d'agost de 1928 seixanta estats van signar el pacte Briand-Kellog, mitjançant el qual renunciaven a la guerra com a instrument de política internacional. No obstant, el pacte de Locarno i el Briand-Kellog s'havien aconseguit sense la participació del Consell de la Societat de Nacions i havien obert la porta a la legitimació d'Alemanya per impugnar Versalles. Les posteriors crisis del sistema de seguretat col·lectiva dels anys trenta eren crisis de l'ordre europeu sorgit de Versalles, amb la delimitació estricta entre el camp dels revisionistes i el camp dels defensors del Tractat ⁶⁵.

---

⁶³ Howard, Michel (2001): *Op. Cit.* p. 86

⁶⁴ Kant, Immanuel (2004). *La paz perpetua*. Madrid: Alianza. p. 88-90

⁶⁵ Neila Hernández, José Luis (1999). "La sociedad internacional en el periodo de entreguerras" A: Paredes, Javier (coord.). *Op. cit.* p. 75-76, 79

La dècada dels trenta va precisar de nous posicionaments que debilitaven o posaven en qüestió el funcionament de la Societat de Nacions. Cada país va intentar sortir del crack del 1929 a partir de polítiques unilaterals. L'arribada el 1933 de Hitler al poder va fer trontollar l'equilibri entre democràcies dèbils i règims autoritaris forts amb polítiques internacionals agressives. La polarització creixent entre feixisme i antifeixisme se sobreposava a la dialèctica entre les polítiques revisionistes i les de contenció i apaivagament formulades per les democràcies. La Unió Soviètica s'apropava a les democràcies a partir de l'estratègia de front popular, però la desconfiança envers Stalin va impedir la constitució d'una oposició clara i ferma davant Hitler des del primer moment ⁶⁶. Els episodis són prou coneguts: crisi de Manxukuo el 1931, fracàs de la Conferència de desarmament a Europa de 1932-1933, abandonament alemany el 1935 de les clàusules de control militar previst a Versalles o l'ocupació italiana d'Abissínia el mateix any.

2.4 La guerra certa

S'havia posat en evidència la inoperància i paràlisi de la Societat de Nacions, a més de la seva supeditació a la voluntat de les grans potències. Havien estat massa abundants les tèbies condemnes morals o les declaracions contemporitzadores, quan no la connivència, entre França i Itàlia en la política africana per exemple, amb polítiques negadores de l'esperit mateix de Ginebra. La política de sancions prevista tampoc no havia aconseguit els seus objectius. L'ambigüitat calculada d'alguns, l'agressivitat dels altres van acabar per crear desconfiança i desacreditar el sistema de seguretat col·lectiva. El Pacte Anticomintern, l'Eix Roma-Berlín, la unió amb Àustria (*Anchluss*), l'annexió dels Sudets, el pacte infructuós de Munic de 1938, l'ocupació de Txecoslovàquia, la invasió de Polònia són les fites del camí que abocarà Europa a la Segona Guerra Mundial ⁶⁷.

Les minories d'intel·lectuals i artistes europeus van ser els primers a mobilitzar-se contra la situació general, més que no pas les majories a través de vots ⁶⁸. El record de l'impacte de la Primera Guerra Mundial era encara present i la guerra havia de ser el darrer dels recursos de la política. Ni votants, ni governants la volien. Ningú va participar-hi de bona gana ⁶⁹. A l'igual que als anys vint el pacifisme a la Gran Bretanya no va ser mai un moviment de masses i pràcticament

---

⁶⁶ Hobsbawm creu que la por de la Unió Soviètica a quedar-se sola davant Hitler va propiciar el pacte Ribbentrop-Molotov. *Op. Cit.* p. 156

⁶⁷ Neila Hernández, José Luis (1999) *Op. cit.* p. 85-88

⁶⁸ Hobsbawm, Eric (1995). *Op. Cit.* p. 155

⁶⁹ Idem p. 157
Fussel, Paul (2003). *Op. Cit.* p. 145-147

es va dissoldre l'any 1940. A França la pau a qualsevol preu era una posició minoritària, però tenia major nombre de partidaris ⁷⁰.

França i el Regne Unit no podien afrontar una nova guerra, tant des del punt de vista econòmic com des del punt de vista estratègic. Eren dèbils per defensar l'ordre de 1919, un ordre, però, que es mostrava inestable i ja poc creïble. El preu de l'estabilitat, o d'alguna cosa que se li assemblés, era fer concessions a una enfortida Alemanya. Però davant tenien el règim de Hitler, és a dir objectius il·limitats i irracionals. La legitimitat política li venia per la seva actuació decidida com a líder que aplegava en ell mateix l'esperit i la voluntat del poble. La lluita i la guerra el justificaven ⁷¹. Hegemonia, jerarquia, agressió, expansió permanent eren notes definitòries del seu ordre polític. La paraula pau no tenia lloc en els seus discursos, excepte si denotava ridicleusa o abús cínic, en referència a les condicions de Versalles. En el fons la guerra no era un instrument relacionat amb la política, sinó una activitat constitutiva, essencial. La necessitat del règim nazi de fer la guerra minava les posicions dels apaivagadors del Pacte de Munic: no era possible cap més *Realpolitik* ⁷².

3. COMPROMISOS PARAL·LELS

No hem trobat constància que Simone Weil conegués Bertrand Russell, o l'hagués llegit, però és ben possible que en tingués notícia. L'estreta relació amb el seu germà André, matemàtic brillant, i el seu propi interès en les matemàtiques podien ben bé ser raó perquè en sabés alguna cosa ⁷³. A pesar de les diferències de tradició, trajectòria i d'interessos, els dos compartien el compromís pacifista, la denúncia dels perjudicis produïts per les guerres, la política de no intervenció a la guerra civil espanyola o la de neutralitat i apaivagament davant les amenaces a la pau a l'Europa dels anys trenta. Russell s'havia oposat públicament a la Primera Guerra Mundial no només amb articles, sinó també amb accions de desafiament que li van comportar represàlies judicials i acadèmiques ⁷⁴. Al 1926 i 1930 va signar juntament amb altres coneguts intel·lectuals els dos manifestos contra la Conscripció i el militarisme ⁷⁵, i abans de l'esclat de la Segona Guerra Mundial es va

---

⁷⁰ Hobsbawm, Eric (1995). *Op. Cit.* p. 158

⁷¹ Howard, Michel (2001): *Op. Cit.* p. 92-93

⁷² Hobsbawm, Eric (1995). *Op. Cit.* p. 160

⁷³ Pétrement, Simone (1997) *Vida de Simone Weil.* – Madrid : Trotta. P. 491

⁷⁴ Russell, Bertrand (1991). *Autobiografia.* Barcelona : Edhasa. P. 13-49

⁷⁵ "Cronology 1920" , " Cronology 1930" A: *100 Years of action for peace*

manifestar a favor del desarmament unilateral del Regne Unit. Al seu torn, Weil havia participat a l'associació *Volonté de Paix*, també a la *Lliga pels Drets de l'Home*, a més d'escriure articles i intervenir en campanyes a favor del pacte Briand-Kellogg o en contra del privilegi dels estudiants universitaris per escurçar el temps de servei militar obligatori ⁷⁶.

3.1 Els camins de Russell

No trobarem en els escrits de Bertrand Russell una reflexió detallada sobre la guerra entesa com un concepte general. Tampoc no en trobarem sobre la pau. L'orientació empirista i la manera de concebre la història en tant aproximació veraç al passat, i no com a projecció necessària cap al futur, no li permeten especular a la recerca d'identitats intermèdies per explicar regularitats històriques. Trobarem articles, pamflets, petits assaigs sobre la situació política internacional o sobre conflictes bèl·lics, sense allunyar-se massa de fets concrets o de dades conegudes, ben comprensibles per al sentit comú. La seva intenció era convèncer la majoria de ciutadans. La guerra no és objecte de reflexió, però sí les guerres, i en un ordre de coses més ampli, si de cas el militarisme, la ideologia opressiva que les feia possible.

A la primera guerra mundial Bertrand Russell, quan ja era força conegut, s'havia manifestat clarament pacifista. Encara dos mesos abans de l'inici de la guerra recollia signatures perquè el Regne Unit es mantingués neutral. L'entusiasme amb què va ser rebuda la guerra va horroritzar-lo i, segons explica, va fer-li canviar l'opinió que tenia sobre la naturalesa humana ⁷⁷. Fins aleshores confiava que la irracionalitat dels assumptes humans podia ser superada de forma fàcil, a través del raonament i de l'esforç per aclarir les qüestions en debat ⁷⁸. La guerra en sí no era la sorpresa, sinó l'amplitud, l'escala, la brutalitat amb què es desenvolupava i el desfermament arreu de passions nacionalistes. A una carta publicada al diari *Nation* ⁷⁹ criticava el patriotisme, culpable de promoure l'execució d'assassinats en massa. No obstant, hi considerava que l'ús de la força militar tenia sentit si estava adreçat a fer respectar el bé general expressat en la llei dictada per una autoritat neutral, però no quan era per l'interès d'una de les parts.

Disponible a <http://www.ppu.org.uk/century/century4.html>

⁷⁶ Rodamina, Roberto (2004). *Simone Weil : mística y revolucionaria*. Madrid : San Pablo . p. 63-64
Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 104-105

⁷⁷ L'esclat de la guerra va alterar de soca-rel l'amistat amb Whitehead, amb qui havia escrit els *Principia Mathematica*. Veure Devaux, Philippe (1976). *Russell o la paz en la verdad*. Madrid: Edef. P. 22-23 i Russell, Bertrand (1990). *Autobiografía ...* p. 14, 44

⁷⁸ Devaux, Philippe (1976). *Op. Cit.* p. 22

⁷⁹ Segueixo per Beck, Sanderson (2005). *Pacifism of Bertrand Russell and A. J. Muste*.

Apuntava dues solucions viables davant la guerra: una organització internacional havia de preservar la pau des del monopoli de la força; i l'altra la resistència passiva dels ciutadans a les ordres de mobilització militar i de preparació per la guerra. En aquest cas el conjunt de ciutadans havia de mostrar el mateix coratge i disciplina que en una formació tancada en el camp de batalla; però era la solució perquè la devastació i el carnatge no es produïssin. De començament de la Primera Guerra Mundial és l'obra *Ethics of Wars* en la qual admet la legitimitat de les guerres purament defensives ⁸⁰.

Al 1916 treballava per al Comitè contra la Conscripció, just en el moment en què l'exèrcit britànic va deixar de nodrir-se de voluntaris. L'objecció de consciència va esdevenir qüestió central de la política en afectar un pilar de l'estat. L'apel·lació a la tradició britànica de respecte a la llibertat individual davant les autoritats no el salvà d'haver de pagar una multa i de ser vigilat constantment per la policia, cosa que no l'impedí de fer arribar pamflets contra la guerra als treballadors de les fàbriques d'armament del sud de Gal·les ⁸¹. La defensa de ciutadans alemanys empresonats sense causa en territori britànic li valgué ser titllat de traïdor i mal patriota ⁸². Al gener de 1918 en un article aparegut en un petit setmanari anomenat *The Tribunal* suposava que els soldats nord-americans destacats a Anglaterra es farien servir com a esquiroles ⁸³. Russell fou condemnat a sis mesos de presó, dels quals només en va complir la meitat, ja que la guerra acabà al novembre d'aquell any. Abans, però, les autoritats acadèmiques de Cambridge li van retirar els emoluments que li corresponien com a *Fellow* ⁸⁴.

Durant els anys de guerra Russell va publicar *Principis de reconstrucció social* ⁸⁵ on desenvolupa la idea que les passions que mouen cap a la guerra han de ser controlades per cada individu mitjançant un impuls contrari i el desig de pensar clarament. Els hàbits o costums adquirits a favor de la confrontació poden ser canviats i adreçats, mitjançant mètodes racionals, cap a finalitats més humanes. L'educació, certament considerada omnipotent, hauria de tenir-hi un paper primordial, si és que s'hi esmercen els recursos i l'atenció adequades. Les guerres

---

Disponible a <http://www.san.beck.org/GPJ24-Russell%2CMuste.html#1>.

⁸⁰ Citat per Devaux, Philippe (1976). *Op. Cit.* p. 24

⁸¹ Russell, Bertrand (1990). *Autobiografia ...* p. 27

⁸² Devaux, Philippe (1976). *Op. Cit.* p. 140

⁸³ Idem. P. 27
Russell, Bertrand (1990). *Autobiografia ...* p. 40

⁸⁴ Idem. P. 25

⁸⁵ Russell, Bertrand (1975). *Principios de reconstrucción social*. Madrid : Espasa Calpe
Devaux, Philippe (1976). *Op. cit.* p. 24-25 . Assenyala que va tenir un gran èxit de vendes tant a la Gran Bretanya com als Estats Units.

poden ser previngudes, doncs, pel conreu de la passió positiva cap a la vida. Russell suggereix que l'excessiva disciplina no només fa disminuir la vitalitat sinó que sovint deriva cap a la crueltat i la destrucció, resultats lamentables que no poden persistir en la vida social, ja que acaben per produir cansament, esgotar-se i, finalment, desaparèixer. El pacifisme participa d'aquella passió vital que es nodreix d'amor, sentit constructiu i felicitat. L'ideal és el domini d'un mateix, amb atenció constant per no violentar els altres que ens envolten. A un altre àmbit, la guerra podrà ser evitada si s'assegura la justícia internacional a través d'un *Parlament de les nacions*, fruit de la voluntat dels grans estats per constituir una federació mundial amb atribucions legislatives, executives, judicials i militars, sense interferir, però, en els assumptes interns de cada estat ⁸⁶. Tanmateix, Russell no es deixa emportar per la manca de concreció o la utopia: vol ser pràctic. Mentre no arribi aquell moment, cal moure's en la millor direcció possible segons les circumstàncies, tot respectant els principis coneguts de llibertat i tolerància. Ras i curt: la llibertat dels individus i les nacions ha de ser respectada i promoguda, però mai en contra de la dels altres.

Justícia en temps de guerra ⁸⁷ és un recull de pamflets en què explica les línies de defensa que va utilitzar en els judicis en què es va veure involucrat. Hi descriu la teoria de la resistència passiva, inspirada en els quàquers i en Tolstoi; hi considera que la no cooperació amb els invasors és un mètode de defensa vàlid per al Regne Unit. Tot abans que participar o justificar l'agressió. No pagar els impostos, no treballar en benefici dels invasors, no comprar els seus productes, no obeir les seves ordres, no participar en qualsevol de les seves activitats són altres tantes mesures que, segons Russell, haurien de provocar la retirada dels alemanys en cas d' invasió. Sens dubte el coratge i la disciplina haurien de ser-hi presents, però no se'ns explica per quins mecanismes es podria arribar a la convicció, o com a mínim a l'acceptació còmplice, per actuar de la manera que Russell proposa.

Són diversos els factors que cal considerar en l'explicació del perquè de les guerres. Russell els assenyala en un capítol de *Camins de llibertat* ⁸⁸ obra publicada immediatament acabada la Primera Guerra Mundial, en la qual proposa avançar cap un socialisme gremialista, cooperatiu, mutualista, més liberal que estatal, colorejat per un fort individualisme. Alguns crítics han considerat l'obra massa decantada cap a l'anarquisme i reflex de la radicalització del moment, la qual va anar temperant-

---

⁸⁶ S'insisteix en aquesta idea a Russell, Bertrand (1968). *Ideales políticos*. Madrid : Aguilar

⁸⁷ Segueixo a Beck, Sanderson (2005). *Pacifism of Bertrand Russell and A. J. Muste*. Disponible a <http://www.san.beck.org/GPJ24-Russell%2CMuste.html#1>.

Citat també per Devaux, Philippe (1976). *Op. Cit.* p. 26

⁸⁸ Russell, Bertrand (2003). *Caminos de libertad*. Madrid : Tecnos. P. 117-129

se pocs anys després ⁸⁹ . En el capítol esmentat trobarem ressenyat en primer lloc el desig dels poders financers per explotar els recursos dels països subdesenvolupats, dèbils, inestables i prou sensibles a la política de les canoneres. A continuació hem de comptar-hi la premsa en tant amplificadora de polítiques i interessos capitalistes, atès que les línies editorials es deuen als plantejaments de la classe dominant. Per últim les expectatives de domini, el servilisme, l'hàbit de manar i el despotisme dels governants afavoreixen l'opció a la guerra, més enllà del que és acceptable per al ciutadà mitjà. Com més poder es té, més bel·licós hom es torna. Dit d'una altra manera: la concentració de poder fa incrementar el risc de guerra. Russell no creu que amb la simple abolicció del capitalisme es pugui avançar cap a la pau . La cobdícia i l'agressivitat són innates en l'ésser humà, encara que l'educació i l'ambient poden modular la competitivitat agressiva. Entenguem-nos: segons Russell la desaparició del capitalisme, i de la propietat privada és clar ⁹⁰, faria disminuir els excessius incentius per a la guerra, però no es podria evitar que la naturalesa humana es pogués manifestar en forma d'hostilitat violenta individual. Com no podia ser d'altra manera, cal afegir el complement de l'acció de la Societat de Nacions que permeti avançar en el desarmament simultani i pactat dels grans exèrcits. Els organismes internacionals reforcen i mantenen el clima de confiança, però no poden crear-lo, perquè depèn de la voluntat permanent dels estats per entendre's i col·laborar. Però un idealista prudent, com diu ser Russell ⁹¹, ha de ser ben conscient de les dificultats i cal que en faci un diagnòstic correcte. En el fons, expressa que la solució als conflictes de política internacional depèn del control de motius psicològics que formen part de la naturalesa humana, com l'enveja, el desig de poder o la competitivitat. L'educació i una societat més equilibrada faran possible la difusió de la saviesa i la justícia, condicions per a la felicitat de tothom. Cal mantenir *una sòlida esperança, enfortida pel pensament* ⁹².

A *Which way to peace ?* ⁹³, publicada el 1936, Russell desenvolupa de manera monogràfica les idees expressades des de ja gairebé vint anys abans. La seva anàlisi parteix de la certesa que la guerra és imminent, cosa perfectament comprovable pels preparatius menats pels estats importants d'Europa. Així es crea

---

⁸⁹ Rempel, R.A: "Introducción crítica" A: Russell, Bertrand (2003) *Caminos de Libertad*. Madrid : Tecnos. p.14

⁹⁰ En aquesta obra Russell es veu influenciat per l'esperança que la revolució russa portaria la pau a Europa i pel fet que els liberals anglesos s'havien mostrat obertament bel·licistes. En pocs anys va canviar d'opinió i va rebutjar la revolució d'octubre i el comunisme, tot reconeixent-se com un liberal independent. Russell, Bertrand (1990). *Autobiografía ...* p. 144

⁹¹ Russell, Bertrand (2003). *Caminos de libertad*. Madrid : Tecnos. P. 125

⁹² Idem p. 129

⁹³ Russell, Bertrand (1936) *Which way to peace*. London : Michael Joseph

un cercle viciós alarmant: la por a la guerra justifica el rearmament, el qual incrementa la por a la guerra mateixa, alhora que en fa augmentar la probabilitat. La guerra no és pas un fenomen natural, sinó el resultat de la voluntat humana i la voluntat humana pot prevenir-la ⁹⁴. Russell vol presentar les seves propostes amb sinceritat, tot i les dificultats, amb el propòsit d'ajudar l'opinió pública a prendre una decisió racional, ja que la declaració de guerra és un acte de la comunitat organitzada ⁹⁵. Augura una guerra cruel en què la població civil de tota Europa patirà els efectes terribles de les bombes llençades per l'aviació i els danys provocats pels gasos verinosos, armes noves resultat del progrés tècnic, a les quals tots els governs no dubtaran a recórrer, si és el cas. Russell no s'està de citar abastament informacions provinents de militars professionals. Aquest és l'argument central: el nombre de morts i la devastació material, sense comparació amb el conegut fins el moment, destruiran l'estat i les estructures socials dels països bel·ligerants, ja siguin França, el Regne Unit o Alemanya ⁹⁶. Per tal de mantenir l'ordre social la resposta dels estats, o del que en quedi, serà la imposició arreu d'una dictadura militar, que no farà sinó augmentar l'anarquia. La guerra moderna, faci qui la faci, acaba per destruir qualsevol ideal o valor. Russell recorre sovint a la dimensió inconeguda de la guerra que s'apropa per rebatre objeccions possibles com que cal estar sempre preparat per a una agressió, que es pot discutir sobre guerres justes, que cal defensar-se o que hi ha objectius legítims que només es poden aconseguir mitjançant la força ⁹⁷. Per a ell les experiències passades són enganyoses i no poden ser la guia del present. La guerra ha canviat de caràcter, però la política bel·licosa és més difícil de justificar que abans ⁹⁸.

La seva proposta per prevenir la guerra no és nova. Rebutja qualsevol temptació d'aïllacionisme per a la Gran Bretanya i proposa refermar la política multilateral de seguretat col·lectiva. Denuncia la impossibilitat de la Societat de Nacions per fer-se respectar, les opcions clarament de revenja respecte Alemanya i la URSS, a més de la incapacitat manifesta per prevenir la guerra ⁹⁹. Cal un pas més i anar cap al govern mundial efectiu amb funcions legislatives, executives i judicials, ara ja a través del vot majoritari dels països, no necessàriament unànime, però que estableixi lleis respectades internacionalment. Ha de ser un govern en tots els sentits de la paraula, fins i tot ha de poder d'utilitzar la força armada. Per a

---

⁹⁴ Idem. 14

⁹⁵ Idem. p. 15, 215

⁹⁶ Idem. p. 49

⁹⁷ Idem p. 193, 194

⁹⁸ Idem p. 114

⁹⁹ Idem. p. 63-64

prevenir la guerra haurà de controlar les indústries armamentistes, l'aviació mundial, ja sigui civil o militar, les grans zones de recursos naturals i assegurar la lliure circulació de mercaderies per tot el món . Hi ha, a més a més, tot un seguit de circumstàncies d'altra mena que poden precipitar la guerra i en les quals és possible intervenir, malgrat la disparitat aparent: el secretisme de la diplomàcia que no fa sinó estendre sospites a tort i a dret, la precipitació de la resposta a un atac per sorpresa, la premsa sensacionalista, el nacionalisme excessiu, el foment de l'esperit bel·licós, la concentració excessiva de poder ¹⁰⁰ . Mentre es pugui incidir en aquests factors és absurda la consideració de dicotomies abstractes com per exemple la preferència entre morir en la guerra en defensa de drets democràtics o viure en pau sota una tirania ¹⁰¹.

Més enllà de comparacions històriques, les anàlisis sobre política internacional, algunes potser no gaire encertades ¹⁰², o sobre la situació domèstica a la Gran Bretanya, convé retenir algunes reflexions de Bertrand Russell. En primer lloc la caracterització del pacifisme com una política i no com una obligació categòrica o de principis; es tracta d'una opció adequada a les circumstàncies del moment, dictada pel sentit comú ¹⁰³. En ser una qüestió de política, és possible parlar-ne, convèncer si és el cas i arribar a vies de col·laboració per a actuacions concretes amb qui no està del tot d'acord amb l'ideari pacifista. Per a Russell cal ser pràctic, sense deixar-se emportar pel partidisme o caure en el perill de fanatitzar el pacifisme mateix, ja que no és mai una lluita entre sants i malvats ¹⁰⁴. En segon lloc, l'exemple té força de convicció, perquè trenca l'espiral agressiva de la por. El desarmament unilateral proposat per Russell, a banda que tothom el fa servir en la vida de cada dia, deixa en evidència que l'odi dels nazis no té raó de ser. En tant que són mostres d'amenaça guerrera, les glorioses desfilades militars perden sentit; esdevenen grans ridiculeses ¹⁰⁵. De la mateixa manera, l'actuació exemplar d'un govern mundial amb prou força i respecte acabarà per convèncer els estats reticents a donar-li legitimitat, un cop vistos els grans avantatges que comportarà a ben curt termini. La tercera consideració destaca la importància de la percepció de

---

¹⁰⁰ Idem p. 76-83

¹⁰¹ Idem p. 133

¹⁰² Per exemple ... *Terrified mobs are always savage; it was fear of foreign enemies that produced the Reign of Terror in the French Revolution, it is fear of the Moors which is causing the ferocity of the Spanish people (Which way ... p. 125)* . La por a les tropes marroquines de Franco fou ben real i un element propagandístic, però sens dubte no fou la causa única de la magnitud de la repressió al bàndol republicà. Hi havien causes prèvies que es van manifestar abans de la participació dels soldats moros. I una reflexió similar es pot fer sobre la Revolució Francesa.

¹⁰³ Idem. P. 134

¹⁰⁴ Idem p. 191, 198, 200, 202

¹⁰⁵ Idem p. 141

l'enemic i com la propaganda i la premsa en construeix una imatge cada cop més distorsionada. Sovint hom està convençut que l'exèrcit propi és virtuós i que no s'utilitza per a promoure la guerra sinó per a salvaguardar la pau, cosa que té a veure amb la convicció nacionalista de ser els millors, de manera que la defensa de la pròpia virtut esdevé una raó per a la guerra ¹⁰⁶. L'esquema és conegut: en un context d'incertesa i de por, propaganda més credulitat porten a horroritzar-se dels fets de l'enemic, mentre que els propis es tornen cada cop més angelicals. La premsa augmenta la truculència a base de generalitzacions i d'ocultar intencionadament el que pugui contradir-les ¹⁰⁷. Per últim, i en quart lloc però sense menys transcendència, l'educació és un eix fonamental. Ha de prevenir la formació d'un tipus de personalitat que troba plaer en la violència, en la crueltat i que en conseqüència veu la pau com un objectiu inoportú per als seus interessos o per a la consecució d'una mena malaltissa de glòria romàntica a l'estil feixista o nazi. L'escola hauria de desenvolupar la imparcialitat, una certa mesura d'escepticisme, els hàbits científics, la manca d'exaltació en les disputes històriques, el sentit de la justícia, l'allunyament dels mites i l'experiència que l'esforç cooperatiu produeix felicitat ¹⁰⁸.

3.2 Weil i la força

A diferència de Bertrand Russell en les obres de Simone Weil trobarem que la guerra és matèria de reflexió. També la guerra seran *guerres*, és a dir fets en llocs i moments històrics concrets, però sovint el mot *guerra* hi tindrà significat abstracte, tot remetent a d'altres també abstractes, com força o imaginació. El punt de vista, però, de Simone Weil és difícil de classificar. Sembla que vulgui integrar experiències, raonaments, intuïcions, sensacions, idees o vivències sense prendre's la molèstia de buscar-hi coherència o amb la proposta, potser mai no explícita del tot, d'obligar-se a ser sempre lògicament incloent. Yvonnet assenyala la importància primordial de la conjunció copulativa quan diu que Weil és filòsofa i mística, obrera i intel·lectual, jueva i antijudaica, rebel i no revolucionària, cristiana i situada fora l'Església ... ¹⁰⁹; sens dubte el pensament de Weil es mou en els

---

¹⁰⁶ Idem p. 155-157

¹⁰⁷ Idem p. 159, 161

¹⁰⁸ Idem 183

¹⁰⁹ Yvonnet, François (2002 ?). *Simone Weil*. [En línia]. Paris: Association pour la diffusion de la pensée française.

Disponible a <http://www.adpf.asso.fr/adpf-publi/folio/weil/weilSF.htm>. Crec que l'oposició *jueva* i *antijudaica* hauria de ser matisada. El fet de pertànyer a una família d'origen jueu sembla que mai no va afectar Weil més enllà de les discussions amb una tieta ortodoxa i, sí, era antisionista.

intersticis de definicions i significats sense voler renunciar a res i de vegades fa cap a terrenys difícilment practicables.

Al 1934 Simone Weil va decidir adreçar els seus esforços als problemes de la descolonització i el manteniment de la pau, un cop desencantada pel predomini comunista en les lluites sindicals ¹¹⁰. Fins 1936 Simone Weil era una pacifista ben bé incondicional, sense dubtes. A *Reflexions sobre la guerra* publicada tres anys abans condemnava tota guerra, també la revolucionària, amb l'argument que l'ús dels mitjans bèl·lics condueixen indefectiblement al despotisme. El 1936, o potser un any després, escriu *No intervenció generalitzada* ¹¹¹, un curt article en què dóna suport a la política de Léon Blum de no intervenció a la guerra civil espanyola tot i les seves simpaties pel bàndol de la República. Per a Weil la intervenció francesa en aquesta guerra hauria encès Europa i del que es tractava era de limitar el conflicte: *Si hem acceptat sacrificar els miners d'Astúries .... els obrers llibertaris de Barcelona, abans de provocar una guerra mundial, cap altra cosa dels món ens hauria de portar a atiar la guerra* ¹¹², en referència a Europa. Demana però anar més enllà i plantejar una política per evitar la guerra i promoure la pau, no sigui que se'ls pugui acusar de *covardia d'esperit*. El text reflexa la tensió, i els equilibris, per haver de mantenir la lleialtat a l'esperança de revolució social, representada pels obrers i els miners, i la lleialtat a la creença que la pau ha de ser preservada. El mateix to, en el sentit de balancejar, de trobar punts intermedis que contrarestin els extrems, es mantindrà en el seguit d'escrits de 1938, que, per altra banda, no se sap si havien de ser publicats o si eren només esborranys de cartes. Alguns analitzen les relacions entre lluita obrera i violència, sense referències concretes al moment històric i altres se centren en la qüestió de Txecoslovàquia i els Sudets ¹¹³. En línia amb l'article sobre la guerra civil espanyola, Weil considera a *L'Europe en guerre pour la Tchécoslovaquie* que França ha de mantenir-se neutral, tot i que els jueus i els comunistes txecoslovacs seran possiblement represaliats. Injustícia per injustícia s'ha d'escollir la pau, ens diu. França ha de seguir amb la negociació diplomàtica ¹¹⁴, amb la consciència que poca cosa es pot fer davant l'hegemonia d'Alemanya. Si França se li oposa obertament quedarà assetjada, aïllada, cosa que inevitablement farà perillar la democràcia i la

---

¹¹⁰ Pétrement, Simone (1997): *Op. Cit.* p. 145, 344, 337-338, 477

¹¹¹ Weil, Simone (1997). *Ecrits sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 23-26

¹¹² Idem p. 26

¹¹³ Weil, Simone (1938) " L'Europe en guerre pour la Tchécoslavaquie". A: *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard. p. 81-86

¹¹⁴ Per exemple, en el moment de l'annexió d'Àustria, Weil va signar un manifest a favor de la negociació. Pétrement, Simone (1997). *Op. Cit.* p. 478

llibertat. La situació internacional ha de ser aprofitada perquè França es replegui, pugui renovar l'estat de coses intern, resoldre les contradiccions socials i establir les bases de la propera nova represa, ja que el domini alemany no pot durar ¹¹⁵. Aquesta era la seva esperança, mantinguda per la contradicció que creia observar entre els discursos de Hitler per a consum alemany, més moderats i tranquil·litzadors, i els adreçats als altres estats, més agressius i radicals ¹¹⁶. No és d'estranyar que, segons com, hom hagi retret a Simone Weil els intents per ser equànime amb Hitler i el fet de mantenir una posició moderada respecte el seu règim ¹¹⁷. Weil considerava primordialment necessari evitar l'esclat de la guerra per tot els mitjans. En un altre ordre de coses, per a Weil, si França fos envaïda efectivament la descentralització seria el millor model de resistència, la qual hauria d'organitzar-se més com guerrilla que no pas com exèrcit, sense l'establiment de fronts bèl·lics delimitats ¹¹⁸. Aleshores hi caldria un veritable esperit públic, conseqüent amb el valor republicà de la llibertat, que no detectava en els seus compatriotes, enlluernats molts per la dictadura d'un govern fort ¹¹⁹. I com a conseqüència d'aquesta passió per la llibertat, s'hauria de començar el procés de desmantellament de l'Imperi francès ¹²⁰.

Les paraules, sobretot quan s'escriuen amb majúscula, no són altra cosa que *abstraccions cristal·litzades*. No comuniquen res, són buides. Per a explicar-nos-ho Weil recorre a interpretar la guerra de Troia en un article publicat a la revista *Cahiers* l'any 1937. A *No recomencem la Guerra de Troia* ¹²¹ considera que els conflictes viscuts a l'Europa del moment són en el fons, irreal. La baralla per Helena era desproporcionada en relació a la magnitud de la batalla per Troia que havia de lliurar-se. Helena no era sinó el símbol de la veritable causa, però la veritable causa de la guerra ningú no la definia i tampoc no podia ser definida, senzillament perquè no existia. Era desig pur a través del qual, *la importància de l'empresa augmentava per les morts ja perpetrades i les matances esperades* ¹²².

---

¹¹⁵ Weil, Simone: Idem. p. 85. També Pétrement, Simone (1997) se'n fa ressó a *op. cit.* p. 480

¹¹⁶ Pétrement, Simone(1997): *Op. Cit.* p. 467

¹¹⁷ Idem. p. 468

¹¹⁸ Weil, Simone (1938): "Réflexions sur la conférence de Bouché" A: ". A: *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard. p. 89

¹¹⁹ Weil, Simone (1997): "Fragment" A: ". A: *Escrits sobre la guerra*" . p. 63

¹²⁰ Weil, Simone (1938): "Réflexions sur la conférence de Bouché" A: ". A: *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard. P. 89-90.
A Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 470-471 es descriuen les seves accions per a l'alliberament de l'activista algerià Messali Hadj i a la p. 493 algunes matisacions sobre la descolonització, que Weil entenia com a autonomia més que no pas com a independència.

¹²¹ Weil, Simone (1997). *Escrits sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 29-49

¹²² Idem p. 30

Helena era, doncs, un mot buit, com eren a l'Europa dels anys trenta la majoria de paraules del vocabulari polític i social: feixisme, capitalisme, comunisme ... Segons Weil s'hi veuen realitats absolutes que acaben provocant morts, perquè ningú no s'ha preocupat de definir-les convenientment o d'aplicar-los *els mètodes elementals del pensament raonable* ¹²³, com són la mesura, el límit, la proporció, la referència, la relació, la necessitat o la connexió entre resultat i mitjans. Per a Weil analitzar el llenguatge, definir-ne l'ús, pot salvar vides ¹²⁴, en tant obliga a donar continguts, a separar definicions distintament i clara i, també en conseqüència, a relativitzar. Hom planifica campanyes militars per defensar o conquerir paraules abstractes convertides en absoluts, és a dir, en fantasmes eteris *que emboiren la capacitat d'aplicar una mirada pròxima a les coses que es desenvolupen davant els nostres ulls* ¹²⁵. És la ceguesa que no permet reconèixer la semblança en la forma de concebre la política que hi ha entre feixisme i comunisme, o la tràgica identitat entre les maneres de fer dels dos bàndols de la guerra civil espanyola ¹²⁶. Aquesta qüestió és abordada a la *Carta a Georges Bernanos* escrita el 1938 en la qual es distancia del compromís pres davant la guerra civil espanyola perquè ja no sent la necessitat interior de ser-hi present, donat que la confrontació ha passat a ser una guerra entre estats i no una lluita per la llibertat i la justícia socials ¹²⁷. Weil destaca la seva soledat a resistir *l'atmosfera que fa possible matar sense arriscar-se al càstig ni al blasme ... que envolta els que maten de somriures estimulants ... o que permet que ella no hagi vist mai ningú expressar, ni en la intimitat, repulsió, disgust o tan sols desaprovació davant tanta sang vessada inútilment*, en relació als assassinats extrajudicials en el bàndol republicà ¹²⁸. Hi ha qui mora perquè una paraula absoluta, com *feixista*, els han quedat enganxada.

Així revolució, ordre i interès nacional són altres tantes expressions buides, a les quals correspon, però, una associació humana amb voluntat de poder, de manar, de tenir la il·lusió del prestigi. Un poder arbitrari, ja que tothom és si fa no fa, de la mateixa capacitat personal, no ha de manifestar-se com a tal, sinó com a

---

¹²³ Idem p. 32

¹²⁴ Idem p. 31

¹²⁵ Larrauri, Maite. *Introducció*. A: Weil, Simone (1997). *Escrips sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p 13

¹²⁶ Weil, Simone (1997). "No recomencem la guerra de Troia" *Escrips sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 35, 38

¹²⁷ Weil, Simone (1997). "Carta a Georges Bernanos" A: *Escrips sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 54

¹²⁸ Idem p. 56-58

intangibles, inapel·lable i absolut ¹²⁹. En l'enfrontament entre poders diversos, a través d'associacions, és molt important aparèixer en el registre imaginari com a fort i no permetre-hi mai l'aparició de la feblesa. En conseqüència, l'altre bàndol és el mal sense fissures, mentre que la neutralitat no pot tenir-hi lloc per insostenible. Clar que, plantejades així les coses, el poder se sap fràgil i sempre està a la defensiva. *Sobretot les diferències imaginàries provoquen conflictes inacabables perquè es posen, únicament, en el pla del poder i del prestigi* ¹³⁰. La societat es troba sotmesa a pressions que s'equilibren sempre de forma precària, però el prestigi per ell sol no s'equilibra amb res, perquè no té límits, perquè sempre s'oposa al prestigi o la dignitat d'altri. Hi ha sortida, així doncs? Weil diu que només un miracle pot salvar-nos, però els miracles són possibles, ja que la vida humana és ella mateixa un miracle i si, de fet, no sempre hi ha guerra, la pau ha de ser possible ¹³¹. Weil constata que el *problema* de la guerra i la pau internacionals no ha estat mai plantejat amb totes les dades reals perquè un *núvol de mots buits* ho impedeix. Cal *foragitar la superstició que s'ha instal·lat gràcies a un vocabulari artificial*, a través de l'educació i la divulgació, i fer una feina d'aclariment de les causes imaginàries de les guerres ¹³². Tampoc no calen sermons i bones paraules, ja que no es tracta d'atenuar conflictes reals o de conservar interessos consolidats. Ha de disminuir el perill de guerra sense renunciar a la lluita, que segons recorda Weil, i Heràclit, és la condició de la vida.

La guerra té altres efectes que no només el mal, la mort o la destrucció. Els guanyadors sempre es veuen ells mateixos com a poderosos. Tots s'hi impliquen d'una manera o altra: els guanyadors, els perdedors, els testimonis, els neutrals, els espectadors i els que ho expliquen. És ben sabut que la versió del vencedor és la que s'imposa, però, a més, esborra els valors i la justícia de la causa que ha perdut. D'aquesta manera els perdedors accepten la visió del guanyador que, al seu torn, es considera el millor de manera que ningú no li pot discutir. En aquesta dinàmica s'explica la fascinació per la força ¹³³, concepte clau per entendre la violència que adquireixen els conflictes humans. Weil analitza la força a partir de la *Illiada*, la primera mostra de literatura d'Occident, a la qual durant segles remetran les narracions fundacionals de moltes ciutats. Significativament, per a Weil, el fet de la destrucció d'una ciutat és en el punt mateix del naixement de la política; el

---

¹²⁹ Weil, Simone (1997). "No recomencem la guerra de Troia" A: *Escrits sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 45-46

¹³⁰ Idem. p. 47

¹³¹ Idem p. 47

¹³² Idem p. 48

¹³³ Larrauri, Maite, Max (2002). *La guerra segons Simone Weil*. València: Tàndem Edicions

que hauria de ser un espai de pau és escenari de mort, de devastació ¹³⁴. En *la Ilíada o el poema de la força* ¹³⁵ Simone Weil assenyalava en diferents passatges de la *Ilíada* com la força contrau l'ànima dels homes, n'elimina la vida interior, la sotmet al seu deliri i la converteix en cega davant les ànimes dels altres homes, convertint-les en coses inerts, similars a pedres. Un cos ple de la força es torna pesant, perd la llibertat per estimar i només es capaç de reconèixer el tirà. En aquestes circumstàncies la temptació de l'excés és irresistible ¹³⁶. La guerra és resultat de la força, que la converteix primer en dies de joc, de somni, irreal, desitjats vilment, però que no poden durar. Cada matí el guerrer esborra *qualsevol aspiració perquè el pensament no pot viatjar en el temps sense passar per la mort. Esborra el mateix sentiment de posar fi a la guerra* ¹³⁷, malgrat les malvestats, el dolor, el cansament i els companys morts. L'embriaguesa de la força tot ho ofega. *L'art de la guerra tan sols és l'art de provocar aquestes transformacions, i el material, els procediments, la mateixa mort infringida a l'enemic només són mitjans; el seu veritable objecte és l'ànima dels combatents. Però aquestes transformacions sempre constitueixen un misteri* ¹³⁸. Només se'n poden sortir mitjançant un miracle, rar i breu. Weil destaca l'equitat de l'autor de l'*Ilíada* pel fet de donar igual cabuda a l'admiració pels aqueus vencedors i pels troians vençuts, sense presentar-ne cap com a més digne o menys menyspreable. Sigui qui sigui, Homer lamenta aquelles transformacions de l'ànima i evidencia que la sort dels combats està guiada, en darrer terme, pel destí ¹³⁹.

4. SINTONIES I DISSONÀNCIES

4.1 Des de l'individu, des de la història

De manera significativa el darrer capítol de *Which way to peace* porta per títol *pacifisme individual*. S'hi fa referència a la necessitat de bastir un moviment de pressió per tal d'evitar la guerra, però l'experiència inicial que es descriu és la del desemparament individual, és a dir, la de l'home sol que es veu enfrontat a la tasca ingent a favor del desarmament unilateral i en contra de la política acordada pel govern i pels poders econòmics. Bertrand Russell convida a considerar amb

---

¹³⁴ Chavarría, Adrià (2003). "Simone Weil : Un pensament original" . A: *L'Espill*, 14, p. 141

¹³⁵ Weil, Simone (1997). *Escrits sobre la guerra*. Alzira: Edicions Bromera. p. 77-109

¹³⁶ Idem. p. 94

¹³⁷ Idem. P. 96

¹³⁸ Idem p. 100

¹³⁹ Idem p. 105

coratge l'interès propi, és a dir el de la situació més propera, però també els sentiments de compassió (*sympathy*) envers tots els altres homes, uns sentiments que neixen des de l'individu. A més afegim-hi el desig de conservar la societat civilitzada, expressat també com a categoria de compromís personal ¹⁴⁰. Russell reflexiona per a l'individu, se li adreça personalment des de la seva individualitat de personatge prou reconegut i amb prestigi. És així que ens assegura que presenta el seu pensament amb sinceritat (*candour*), un propòsit que l'ateny a ell, personalment. Diverses vegades Simone Weil es va plantejar si els intel·lectuals havien d'assumir el paper de dirigents en el moviment obrer. La contesta va ser clara: no, el protagonisme havia de ser de les organitzacions sindicals, de la col·lectivitat ¹⁴¹. Sovint Weil sembla diluir-se en la primera persona del plural quan presenta les seves reflexions. La frase *Jo proposaria de bon grat aquest postulat : sempre som bàrbars respecte els febles* ¹⁴², en pot ser un exemple paradigmàtic. En certa manera el punt de vista de Weil és el de qui vol *reflexionar amb* - altra cosa és si ho aconsegueix o no - mentre que Russell fa seu el paper d' notable que reflexiona, amb més o menys encert, amb més o menys èxit, amb més o menys coherència.

Eliminado:

Molts dels factors que expliquen la dinàmica del risc de guerra o que cal tenir en compte pel tal de prevenir-la pertanyen, en Russell, a variables psicològiques individuals amb un deix importat de valoració moral. La cobdícia i l'orgull són negatius de determinades virtuts, com també ho són la por i el fanatisme, encara que el component psicològic hi pugui ser més intens i complex ¹⁴³. La violència, l'agressivitat o la crueltat són altres tantes pulsions que manifesten en els individus quina és la naturalesa humana, sense intervenció de mediadors socials. D'aquesta manera el capitalisme sembla que es redueixi, només, a l'acció de persones cobdicioses o la guerra, només, a la pràctica desgraciada de persones amb esperit bel·licós. Russell no sembla ser prou conscient que hi ha causes econòmiques, socials i polítiques alienes a la voluntat de l'individu que expliquen comportaments i conflictes. No significa, però, que no tingui en compte la presència de factors socials: l'observació sobre la tendència a ser més bel·licoses de les persones amb l'hàbit de manar, la condició que hi ha d'haver justícia social per tal de plantejar la resistència passiva davant l'invasor ¹⁴⁴, la dinàmica de la

Eliminado:

---

¹⁴⁰ Russell, Bertrand (1936): *Which ...* p. 204

¹⁴¹ Prételement, Simone (1997). *Op. cit.* 121, 427

¹⁴² Weil, Simone (1997): "Reflexions sobre la barbàrie" A: *Escrits sobre la guerra*. – Alzira : Bromera. P. 70

¹⁴³ Russell, Bertrand (1936): *Which...* p. 143-144

¹⁴⁴ Idem. p. 174

construcció propagandística de l'enemic o la de les percepcions entre por i decisió política són obertures a possibles mecanismes d'interacció entre institucions socials i individus, que Russell no arriba a explorar, sinó només a assenyalar. Fa tot l'efecte que Russell no ha estat influenciat per cap científic social ¹⁴⁵. Si es dona algun canvi social, és malgrat les relacions socials, perquè l'impulsor necessari és el canvi individual de mentalitat. A parer de Russell l'obstacle principal es localitza precisament en els hàbits psicològics d'actuar, de percebre, de relacionar-se, de raonar, d'entendre .... que sostenen un sistema de prejudicis i de creences il·lusori. D'aquesta manera, un canvi en les creences seria suficient per a resoldre la crueltat en les relacions personals, la violència en les social, els problemes de política internacional o la prevenció de la guerra. En contrast Simone Weil es mou en dos direccions diferents. A l'igual que Russell, analitza la situació política internacional, en fa un diagnòstic i assenyala línies d'actuació. Però, a més, reflexiona sobre el significat de la guerra i en deriva un concepte, el de força, que li permet comprendre les relacions socials i encara més enllà: poder repensar la cultura i la condició humana ¹⁴⁶. Com ja hem assenyalat, els punts de vista de Weil són difícils de fixar: involucren l'àmbit individual amb el social i a l'inrevés, sense estar-se de recórrer a una mena de transcendència meta-històrica. L'ànima del guerrer, i per extensió la de tots els homes, és l'objecte de les transformacions que provoca la guerra organitzada, fent-la esdevenir una realitat cosificada. Idèntic resultat aconseguix el sistema de producció capitalista, mitjançant l'organització del treball a les fàbriques, o el règim nazi i l'estalinisme a través de l'opressió política d'alemanys i russos ¹⁴⁷. Weil interpreta la situació pre-bèl·lica que li va tocar viure a partir del setge de Troia, la primera guerra narrada amb certa versemblança històrica. Així, doncs, som davant del resultat d'una anàlisi hermenèutica, en què la veritat possible vol ser assenyalada, no pas demostrada. Probablement els textos de Weil han de ser entesos en tant apunten cap a una experiència inefable que només així es pot expressar. A partir del concepte de força, de l'admiració i la fascinació que suscita, però també d'algunes resistències esparses, Weil estableix analogies històriques de llarg abast. En aquest sentit oposa l'imperi romà, juntament amb l'aportació jueva, a l'esperit de la civilització hel·lenística, però li serveix també per comparar el primer amb el regnat de Lluís XIV o el hitlerisme. La creuada contra els càtars duta a terme al segle XIII és un

---

¹⁴⁵ Villorio, Luís (1972). "Introducción" A: Russell, Bertrand (1972) *Antología*. –Madrid : Siglo XXI. P. 14-16

¹⁴⁶ Weil, Simone (1997): "Reflexions sobre la barbàrie" A: *Escrits sobre la guerra*. – Alzira : Bromera. P. 71
Chavarría, Adrià (2003). "Simone Weil : Un pensament original" . *L'Espill*, 14, 138-146.

¹⁴⁷ Jiménez Lozano, José (1995). "Introducción" A: Weil, Simone (1995). *Reflexiones sobre las causas de la libertad y de la opresión social*. Barcelona: Paidós Ibérica. P. 21-25

altre exemple d'interpretació weiliana a partir d'un text èpic ¹⁴⁸. És de suposar que aquests exercicis semblarien a Russell simples distraccions literàries o especulacions sense valor de certesa, tota vegada que introdueix una entitat hipotètica, la força, sense suport empíric i perfectament prescindible, donat que podria reduir-se a propostes més simples. I possiblement Weil jutjaria insuficients i banals les reflexions de Russell, tot i que, potser en principi, compartiria objectius polítics i estratègies concretes.

4.2 Les circumstàncies de la guerra

Ambdós pensadors consideren que la guerra suposa un retrocés en l'estat de civilització. Condueix sense remei al despotisme o a la implantació d'una dictadura militarista, ja que l'estament militar hi pren un protagonisme excessiu que arracona la societat i els seus representants. El record dels fets de la rereguarda de la Primera Guerra Mundial hi deuria ser molt present en les dues prediccions. Per a Russell van ser uns temps en què va estar sota control policíac en què va patir represàlies, tot i viure a la democràcia més vella d'Europa. A més va ser testimoni de l'exaltació nacionalista i de la justificació insensible de la mort de molts joves coneguts ¹⁴⁹. Al seu torn, Weil reconeix a la carta a Bernanos ¹⁵⁰ el seu patriotisme infantil en el moment de l'inici de la Primera Guerra Mundial i el fàstic que aleshores, quan redactava la carta, li produïa el record de la voluntat d'humiliar l'enemic que es va estendre per tota França. Tampoc no li deuriem ser desconeguts els episodis d'arrogància, i obertament reaccionaris, de molts comandaments de l'exèrcit francès davant el poder civil ¹⁵¹.

Si bé Russell i Weil compartien la mateixa visió del que podia passar a la societat en una guerra propera, no ho afrontaven de la mateixa manera. Les pàgines de Russell són optimistes, malgrat que cregui que és comprensible la sensació d'impotència i que la magnitud de la tasca d'evitar la guerra és colossal. Russell creu que hi ha encara temps, que és possible fer-hi alguna cosa, i, per això, fa una crida a la mobilització del convenciment, de l'opinió i del vot. En certa manera situa la seva acció en el mig i llarg termini ¹⁵². Les consideracions de Weil

---

¹⁴⁸ Weil, Simone (1997): "L'agonia d'una civilització vista a través d'un poema èpic" .A: *Escrits sobre la guerra*. Alzira : Bromera. p. 111-124

¹⁴⁹ Una quarta part d'alumnes d'Oxford i Cambridge de menys de vint-i-cinc anys va morir, donat que com a oficials reclutats havien de sortir els primers de les trinxeres i encapçalar l'assalt Veure Hobsbawm, Eric (1995) *Op. Cit.* p. 34

¹⁵⁰ Weil, Simone (1997). "Carta a Georges Bernanos" A: *Escrits sobre la guerra*. – Alzira : Edicions Bromera. P.58

¹⁵¹ Kolko, Gabriel (2005). *Op. cit.* p. 69-70

¹⁵² Russell, Bertrand (1990). *Autobiografia ...* p. 44

són més complexes, obertes i desesperançades. Ens recorda que la barbàrie forma part de la naturalesa humana, n'és un tret universal i permanent que es desenvolupa més o menys segons les circumstàncies. La barbàrie recorda la inseguretats de les coses humanes, però no suposa un repte de primera classe, perquè res de vital és en joc. El gran problema és que Hitler és més que un bàrbar corrent, és un bàrbar *civilitzat* que posa en perill quelcom d'essencial: domina la imaginació i pot trencar, així, definitivament la vida espiritual dels pobles que cauen sota el seu jou. Els remeis, reconeix Weil, estan per inventar ¹⁵³; tampoc no poden ser els recursos a l'ús.

Les noves possibilitats de la tècnica militar han fet canviar el caràcter de la guerra, hem vist que escrivia Bertrand Russell. L'aviació i els gasos verinosos són un nou mitjà amb un poder desconegut de destrucció que ha fet canviar les convencions mateixes sobre què és la guerra, en involucrar població civil, per exemple. Però per a Weil, no calen armaments molt potents per a esdeveniments atroços: l'espasa pot provocar matances massives, tan horribles com les que pugui provocar un avió ¹⁵⁴. El mitjà, per molt desenvolupat que sigui, no importa, perquè compleix allò per al qual ha estat dissenyat. Weil diu que cal que ens fixem més en el propòsit que el mou, en definitiva en l'home que l'utilitza. Per a Russell la tècnica militar ha obert un abisme, un abans i un després, una dimensió esgarrifosa a causa del nombre de morts possibles. Les lliçons de la història no són ja vàlides. Assenyala que la guerra és ja una altra cosa, més fàcil ara d'impugnar, per altra banda, perquè el perill de destrucció remou més les consciències. Russell repetirà més tard el mateix argument, amb regust certament emotivista, en oposar-se a la guerra nuclear ¹⁵⁵.

En cas d'invasió, els dos autors fan una crida a l'oposició des de les respectives societats més que no pas a l'acció estatal. Cal no col·laborar amb les forces d'ocupació, per a la qual cosa prèviament, segons Russell, ha d'haver-hi certa justícia ¹⁵⁶ que se suposa és la base de la cohesió, i la valentia, necessàries per a poder mantenir el boicot. En Weil és el manteniment de l'estima per la llibertat allò que ha de fonamentar la cohesió ¹⁵⁷. No desenvolupen més detalls

---

¹⁵³ Weil, Simone (1997). "Reflexions sobre la barbàrie" A: *Escrits sobre la guerra*. – Alzira : Edicions Bromera. P.68-71

¹⁵⁴ Idem. P. 68

¹⁵⁵ Russell, Bertrand (1972): " El peligro del hombre". A: *Antologia*. Siglo XXI p. 309

¹⁵⁶ Russell, Bertrand (1936): *Which ...* . p. 174

¹⁵⁷ Weil, Simone (1997): "Fragment" A: ". A: *Escrits sobre la guerra*" . p. 63

sobre quins n'han de ser els mecanismes de funcionament; només Weil apunta cap a la descentralització política. No obstant, no hem de veure-hi més del que possiblement hi ha. A la meitat dels anys trenta les posicions ideològiques de Russell es decanten fonamentalment cap a la defensa de la llibertat individual, segons els canons del liberalisme clàssic britànic, sense, ho hem vist, oblidar el valor de la justícia. Weil prové del radicalisme democràtic, herència d'Emile Chartier, Alain; és a dir, del convenciment que la igualtat i la llibertat, per un igual, són valors que han de ser exigits, presos si és el cas, davant el poder sempre sospitós de l'Estat ¹⁵⁸. Les seves crítiques al marxisme incideixen molt en l'esclafament de l'individu per l'organització col·lectiva ¹⁵⁹ i les seves simpaties es van moure més en l'òrbita dels sindicats llibertaris, que en la dels partits polítics d'esquerres, malgrat la fama de comunista que arrossegava ¹⁶⁰.

Simone Weil va denunciar el tractat de Locarno amb l'argument que la defensa de Txecoslovàquia no valia el cost en vides que suposaria. L'acord no havia de ser respectat, perquè el govern francès no tenia ni legitimitat ni representativitat per decidir enviar soldats; tanmateix havia de continuar amb els contactes diplomàtics amb els alemanys ¹⁶¹. Tot i que és difícil a partir d'aquesta posició interpretar què pensava Weil sobre l'acompliment de les lleis de l'estat; no sembla aventurat creure que, a la manera d'Antígona, suposava que hi ha situacions en què és lícit de no complir-les, en especial les que fan referència a matar o morir. Bertrand Russell assenyala per una banda la importància del compliment de les lleis internacionals per al manteniment de la pau i per altra com el respecte a la llei és una mostra de civilització ¹⁶². El plantejament del recurs darrer a l'objecció de consciència i a la desobediència civil va acompanyat d'avertiments sobre la gravetat de desafiar una autoritat legitimament constituïda. Evidentment, però, considera que hi ha límits a l'obediència, sobretot quan són en joc la guerra i la pau ¹⁶³.

El poder de la propaganda és referenciat per un i altre pensador com un factor primordial en l'esclat de les guerres. La imatge negativa de l'enemic es una

---

¹⁵⁸ Pétrement, Simone (1997). *Vida de Simone Weil*. Madrid: Trotta, 1997. p. 27-35
Ortega, Carlos (2000). "Simone Weil, una filosofía contra el Estado". *Archipiélago*, 43, 30-36.

¹⁵⁹ Jiménez Lozano, José (1995). "Introducción" A: Weil, Simone (1995). *Reflexiones sobre las causas de la libertad y de la opresión social*. Barcelona: Paidós Ibérica. p. 38-40

¹⁶⁰ Pétrement, Simone (1997). *Vida de Simone Weil*. Madrid: Trotta, 1997. p. 145, p. 509

¹⁶¹ Weil, Simone (1938) " L'Europe en guerre por la Tchecoslavaquie". A: *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard. P. 82-83

¹⁶² Russell, Bertrand (1936). *Which....* p. 206

¹⁶³ Idem. P. 207

creació, feta d'ocultacions, de mentides i manipulacions melodramàtiques; igual creació que la imatge positiva dels "nostres". En lloc d'articular els conflictes i de ser lloc d'acord simbòlic, les paraules els atien. Bertrand Russell assenyala l'ús pervers de la premsa i com es reforça, així, una determinada mentalitat per a la qual no es possible la neutralitat o una lleu distància escèptica. L'educació, un dels interessos personals més importants de Russell ¹⁶⁴, hauria de donar les eines necessàries per a superar la credulitat del lector, un altre paràmetre psicològic. Simone Weil va més al fons: les paraules són buides; ja no transmeten res perquè no es reflexiona amb elles, sinó que serveixen com a convocatòries imaginàries per a l'acció o com a invocacions màgiques de desigs. Tenen simplement valor realitzatiu, no pas capacitat per suportar també els pensaments. És a través de les paraules que la força esborra el vençut, cosificant-lo i prenent-li el que abans tenia de dignitat.

5. LÍMITS, CONTORNS I CANVIS

Hem vist les reflexions de Bertrand Russell i de Simone Weil sobre la guerra que s'apropava i sobre les possibilitats de pau. No ens hem aturat en l'encert o la pertinència de les diverses anàlisis sobre política internacional, sinó en la caracterització del que creien que és, o era, la guerra, quines raons més de fons hi havia, per quina raó es feia i si podia prevenir-se. Ambdós compartien un compromís pacifista genèric, que els venia d'antic. Estaven d'acord amb la política de neutralitat, fins i tot d'apaivagament, d'evitar la confrontació oberta, de donar constantment opcions a la diplomàcia. Però hi havia, ho hem vist, més coses a considerar. Russell mantenia les línies de reflexió que l'havien mogut a l'acció durant la Primera Guerra Mundial. El seu pacifisme reivindicava la llibertat dels ciutadans, que no podien ser utilitzats impunement com a carn de canó. S'oposava al militarisme i al control excessiu de l'estat. La posició de Russell al 1936 no era substancialment diferent a la de 1914 –1918, pel que fa a la importància d'un canvi de mentalitat mitjançant l'educació, la necessitat d'un govern mundial, la resistència passiva, l'objecció de consciència i el protagonisme que havia de tenir la societat civil, tot i que no insistia ja tant en el vessant de la justícia social. L'excepcionalitat de la catàstrofe previsible per l'acció de les noves armes sustentava en bona mesura l'argumentació per oposar-se a la guerra, però emmascarava tan sols una mica que, *mutatis mutandis*, repetia el que havia dit vint anys abans. A diferència de la de Russell, la reflexió de Weil no és ni tranquil·la, ni optimista; es mou apressadament al fil de l'evolució dels fets històrics, tot resseguint-la de molt aprop. La força, el desig de prestigi i la imaginació weilianes,

---

¹⁶⁴ Russell, Bertrand (1972). *Antologia*. Madrid : Siglo XXI

eixos dels des quals interpretar els clàssics i la història, es projecten per comprendre els preparatius de la guerra, per analitzar les conseqüències de la invasió de Txecoslovàquia, per reclamar una nova relació entre les colònies franceses i la metròpoli, per proposar una política de resistència col·lectiva als nazis.

5.1 El punt d'inflexió

Tanmateix, en un moment determinat, el pensament i l'actitud de tots dos canvia. Estan a favor de l'enfrontament militar amb el règim de Hitler. Les línies de reflexió de cadascuna de les dues perspectives i l'acceleració mateixa dels esdeveniments semblen congruar-se en un punt imaginari, com si fos un punt de fuga. Sens dubte era també un punt de no retorn. Amb llums i ombres les reflexions anteriors s'havien mostrat limitades, insuficients, ineficaces, superades per la realitat sagnant de l'inici de la nova guerra. Intentarem escatir-ho. Però, un cop recorregut el contorn d'aquells temps podem endevinar-hi, potser, certa continuïtat final, malgrat canvis i limitacions.

El mateix Bertrand Russell reconeix que l'actitud explicada a *Which way to peace* no és del tot sincera. A la seva *Autobiografia* matisa que *inconscientment* no ho era ¹⁶⁵. Tenia dubtes i sovint li resultava difícil defensar les seves conviccions pacifistes davant els altres ¹⁶⁶. Quan va veure les possibilitats d'una derrota total del Regne Unit, cosa que no va plantejar-se mai a la Primera Guerra Mundial, va adonar-se'n que calia lluitar contra els nazis si volia que la vida continués essent tolerable. No havia tingut prou en compte que el règim de Hitler era moralment i intel·lectualment repugnant en grau màxim ¹⁶⁷. Russell sempre havia justificat la seva actuació a la Primera Guerra Mundial, malgrat que la considerés finalment un fracàs ¹⁶⁸. Creia que la guerra havia estat injusta, que el públic de la Gran Bretanya s'havia deixat convèncer per la propaganda, que els alemanys eren molt menys dolents del que havien volgut presentar-los i que l'Alemanya del kàiser havia mantingut uns nivells acceptables de democràcia. Però el nazisme no era pas el mateix, malgrat certa legitimitat per l'error de la política menada pels aliats a partir de Versalles. Confessa que el canvi d'actitud va ser-li dolorós. Intenta justificar-lo més com un canvi d'èmfasi que com un canvi en les creences de fons. Diu descobrir

---

¹⁶⁵ Russell, Bertrand (1990): *Autobiografía* ... p. 270

¹⁶⁶ Eric Hobsbawm testimonia que ell mateix al 1938 defensava, sense convicció, plans de pau que sabia del tot inútils. Vegeu Hobsbawm, Eric (1995) *Op. cit.* p. 155

¹⁶⁷ Russell, Bertrand (1972) : "Resumen autobiográfico". A: *Antología*. Madrid : Siglo XXI. p. 297
Russell a *Which way to peace* compara el règim nazi i l'estalinista, per fer-ne una valoració molt equilibrada.

¹⁶⁸ Russell, Bertrand (1990): *Autobiografía* ... p. 49

que la teoria de la no-violència, a la manera de Gandhi o Tolstoi, és pràctica si els enemics, o els qui detenten el poder contra els quals es dirigeix, són despietats fins a cert punt. Els nazis el sobrepassaven ¹⁶⁹. Però la diferència entre oposar-se a la Primera Guerra Mundial i donar suport a la Segona no hauria d'amagar, al seu parer, la coherència teòrica de les dues posicions. Potser significativament, Russell no és gaire més explícit. El seu pacifisme, diu, no ha estat mai absolut ¹⁷⁰. Les circumstàncies han de determinar quina és l'actitud correcta a prendre i, en conseqüència, atès que aquelles són variables, sempre es té el dret a canviar d'opinió. Admet que, malgrat racionalment estava d'acord amb el suport a l'opció militar, els sentiments continuaven reticents. És més, però: admet que havia portat l'aposta pel pacifisme més enllà del que una *intel·ligència científica pot justificar* ¹⁷¹. En poques línies, gairebé en la mateixa pàgina, Russell atribueix la causa del canvi d'actitud a la rectificació d'una desmesura, propera tal vegada a l'error, i al resultat d'un canvi d'accent en les seves creences. Sigui com sigui hem d'acceptar el seu testimoni. Ben possiblement, Russell no volia renunciar a cap argument per explicar-se.

Per a Simone Weil *la subordinació del pensament davant el poder fàctic era una humiliació* a tota França i a tots i cadascun dels francesos ¹⁷². Amb aquesta frase volia assenyalar la debilitat intrínseca del pacte de Munic, tot i que ella en aquell moment encara li donava suport, en considerar que era la política menys dolenta. A més a més advertia que no s'havien de menystenir les posicions dels qui n'eren contraris, dels qui reclamaven una política de més fermesa, fins i tot de resposta militar, davant Hitler. A començament de 1939 les paraules '*guerra*' i '*pau*' havien passat a voler dir una altra cosa: guerra s'havia omplert de contingut, de presència en diu Weil, mentre que pau, la seva presència, minvava ¹⁷³. No obstant, creia que era possible una sortida pacífica, encara que intuïa molt propera la guerra. Poc temps després de la redacció de l'escrit fragmentari ara referenciat, el 15 de març del 1939 quan les tropes de Hitler entraven a Praga, tot va quedar aclarit per a la majoria: qualsevol acord amb Hitler era inútil, les relacions de força eren les úniques a les quals es podia ja recórrer ¹⁷⁴. El moment era tràgic, certament excepcional, perillós; hi era en joc una guerra que podia involucrar tota

---

¹⁶⁹ Idem p. 270

¹⁷⁰ Idem p. 272 i també Devaux, Philippe (1976). *Russell o la paz en la verdad*. Madrid: Edaf. p. 39

¹⁷¹ Russell, Bertrand (1990): *Autobiografía ...* p. 272

¹⁷² Weil, Simone (1997): "Fragment" A: *Escrits sobre la guerra*. – Alzira : Bromera. P. 64

¹⁷³ Idem p. 65

¹⁷⁴ Pétrement, Simone (1997): *Vida de Simone Weil*. Madrid : Trotta. P. 504

Europa. Weil a *Réflexions en vue d'un bilan* ¹⁷⁵, escrit a la primavera o l'estiu de 1939, assegurava que calia aguantar déu o dotze anys perquè el règim nazi s'afeblís, passés el xarmpió totalitari i els alemanys mateixos es desempalleguessin de Hitler ¹⁷⁶. Era la lliçó que calia extreure de la dinàmica interna de les grans aventures expansionistes des de l'imperi romà ençà. Però el temps de les negociacions diplomàtiques estava pràcticament exhaurit, perquè havien esdevingut elles mateixes qüestió d'estratègia militar ¹⁷⁷, eren ja actes de guerra. Weil no fa explícita la renúncia al pacifisme, però dóna a entendre que els temps de les concessions, en què encara era possible la generositat per conservar la pau havien passat. Considera que la guerra és molt probable, sí, però pensa que la sort, l'atzar o un miracle podien evitar-la. Més aviat intenta fer una composició de lloc, intuïtiva ens diu ¹⁷⁸, sobre la política que s'hauria de seguir si la guerra no esclatés. Seria el temps de la política com a obra mestra d'un gran art, perquè caldria saber combinar les concessions sense semblar dèbil, la intransigència puntual amb la flexibilitat constant, al costat del savi impuls a la regeneració interna de França i dels esforços per tal que el militarisme no acabés per ofegar la llibertat civil. L'article no va arribar ser publicat i és difícil saber-ne la raó. Possiblement els esdeveniments es van succeir molt ràpidament i volia acabar de revisar-lo ¹⁷⁹, però s'hi endevina ja el canvi d'actitud.

Eliminado:

5.2 Justificacions

Som en el punt d'inflexió, a què abans hem fet referència. Des d'aquí podem fer una ullada a les justificacions dels dos pensadors. Encara, no obstant, convé situar-los una mica més. Bertrand Russell, influenciat per G.E. Moore ¹⁸⁰, defensava que no hi ha fonaments racionals per al judici ètic i que les intuïcions, sentiments i emocions fonamenten els valors morals cap als quals tendim ¹⁸¹. Per altra banda, la política, les formes de govern i d'organització social no pertanyen a l'àmbit del coneixement, sinó al de l'opinió. En els assumptes humans hem d'admetre el dualisme entre les qüestions de fet, objecte de la ciència, i les que involucren valors, domini de l'opinió ¹⁸². La ciència no es preocupa de l'establiment d'objectius morals, sinó de l'adequació dels mitjans per a aconseguir-los. La

---

¹⁷⁵ Weil, Simone: "Réflexions en vue d'un bilan". A: *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris : Gallimard. p. 99-119

¹⁷⁶ Idem p. 111

¹⁷⁷ Idem p. 101

¹⁷⁸ Idem p. 107

¹⁷⁹ Pétrement, Simone (1997): *Vida de Simone Weil*. Madrid. Trotta. P. 504

¹⁸⁰ Lewis, J. (1972). *Bertrand Russell, filósofo y humanista*. Madrid: Ayuso. p. 85

¹⁸¹ Idem. p. 83- 84

¹⁸² Lewis, John (1972): *Bertrand Russell : filósofo y humanista*. – Madrid. Ayuso. p. 105-107

discussió ètica racional queda definida pel plantejament de preferències o de gustos, expressions, en definitiva, de sentiments i emocions; però també per l'esforç per descobrir si hi ha alguna proposició moral que ho sigui de fet, discutible, per tant, a través de l'activitat científica o de l'acord sobre el significat de les paraules ¹⁸³. No obstant Russell insisteix molt en la força de convicció moral pròpia desplegada per l'individu ¹⁸⁴, més que no pas en la veritat o falsedat dels fins, o en si hi ha aprehensió o no de la moralitat, qüestions ètiques desenvolupades per G.E. Moore. La convicció d'un mateix ve a ser la font de la moralitat. Podem estar segurs que en l'ètica de Russell no hi ha rastre ni d'abstraccions, ni d'absoluts, ni res que recordi alguna mena de voluntat romàntica per ser particip de valors sagrats. Tampoc no formula cap imperatiu hipotèticament vàlid per a tothom sobre la correcta manera de comportar-se. Plantejades així les coses, no cal que Russell justifiqui el seu canvi d'actitud, sigui quina sigui la causa, perquè és senzillament el canvi en una opinió, en una simple opinió ... que només l'ateny a ell personalment i que no té altra transcendència que la de la seva imatge pública, en tant pugui ser considerat més o menys seriós, més o menys de fiar, qualitats subjectes elles mateixes a opinions de tota mena.

5.3 Continuitats

La concepció de la moral de Bertrand Russell no s'hauria vist afectada si hagués continuat amb el posicionament a favor del pacifisme; o si n'hagués adoptat un altre, o si encara hagués tornat a canviar d'actitud. La seva convicció personal hauria estat la prova a la qual remetre's sempre; i no ens hauríem mogut de l'àmbit estricte de la creença, de l'opinió. En aquest sentit hem de recordar que Russell recomanava als aliats un atac nuclear preventiu contra la Unió Soviètica ¹⁸⁵, fins que l'any 1949 va reprendre altra vegada l'argument de la gran destructivitat acumulada per la proliferació de l'armament nuclear, per avisar del terrorífic esclat d'una tercera guerra mundial i va tornar a defensar el desarmament unilateral ¹⁸⁶. Tot i les intermitències de l'opinió pacifista de Russell el seu esquema ètic no se'n

---

¹⁸³ Muguera, Javier (1971). "Filosofía y sociedad en Bertrand Russell". *Revista de Occidente*, 101-2. p. 281-297

¹⁸⁴ Lewis, John. (1972). *Bertrand Russell, filósofo y humanista*. Madrid: Ayuso. p. 85

¹⁸⁵ Devaux, Philippe (1967). *Op. cit.* p. 143

¹⁸⁶ En aquell any va fundar amb Albert Einstein el moviment *Pugwash* www.pugwash.org/

ressent: continua essent el mateix, perquè l'opinió no té més importància que ser el que és per naturalesa, és a dir, variable, segons ell ¹⁸⁷.

Si dirigim ara l'atenció cap a Simone Weil, primer cal tenir en compte l'antecedent de la guerra civil espanyola. Weil no n'havia modificat el plantejament inicialment pacifista, de no intervenció. Com ja hem dit, la guerra era per a ella, aleshores, el pitjor dels mals. No volia fer res que pogués exposar els altres als perills de la guerra, però, com assenyala la seva biògrafa Simone Pétrement, es considerava lliure per a exposar-s'hi ella mateixa ¹⁸⁸. Començada la guerra civil espanyola, no hi havia res més a dir: la no intervenció resultava inútil. A l'igual que el seu mestre Alain al 1914, Weil va creure que si no es podia ja evitar la guerra, cadascú era ben lliure d'involucrar-s'hi de la manera que considerés més convenient ¹⁸⁹. Weil se'n va anar a lluitar al front d'Aragó, on va patir un accident fortuït a la cuina del campament que va obligar-la a ser evacuada cap a Barcelona i després cap a l'Hospital Militar de Sitges ¹⁹⁰. El 25 de setembre va creuar la frontera, de retorn cap a París. L'estada al front, els contactes amb gent diversa i les notícies sobre represàlies a Sitges pel fracàs de l'expedició a Mallorca ¹⁹¹ li va ser servir per copsar la situació en el bàndol republicà i poder reflexionar-hi a la *Carta a Bernanos*. Però el canvi d'actitud davant la Segona Guerra Mundial té una altra lògica i Weil mateixa l'entén des d'unes altres perspectives.

En contrast viu amb el que hem vist de Russell, un cop produït el canvi d'actitud davant la Segona Guerra Mundial, arribat, doncs, ja a aquell punt d'inflexió, Simone Weil planteja condicions, o potser seria millor dir que el canvi li imposa exigències. No és pas un canvi gratuït, a la manera de Russell. Comporta dificultats noves, que han de ser pensades. Així, Weil opinava que per a resistir Hitler calia basar-se en la consciència de defensar una causa absolutament neta, absolutament pura; i el colonialisme francès, amb les seqüeles d'explotació i subordinació, deslegitimava la lluita veritable per la llibertat ¹⁹². D'alguna manera, doncs, la causa francesa no era del tot justa ¹⁹³. En un altre lloc assenyala que no n'hi ha prou a ser menys brutal, violent o inhumà que l'enemic alemany, cal saber

---

¹⁸⁷ Veure el testimoni de Gerald Brenan, amic íntim de Russell, sobre la despreocupació pels canvis d'actitud a Brenan, Gerald (1976). *Memoria personal*. Madrid. Alianza. p. 381

¹⁸⁸ Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 409

¹⁸⁹ Idem . p. 409-410

¹⁹⁰ Idem p. 411-421 . L'accident va tenir lloc prop de Pina de Ebro el dia 20 d'agost de 1936.

¹⁹¹ Idem p. 418. Nou suposats feixistes de Sitges van ser executats en represàlia dels nou milicians sitgetans morts en l'expedició per conquerir Mallorca.

¹⁹² Segueixo les anotacions i els textos publicats a Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 513-514

¹⁹³ Idem. p. 515

ser plenament el contrari de manera constant : es venç la tirania per l'efecte de l'exercici continuat en la seva contra, sense deixar-se fascinar per la força, que converteix els homes en coses ¹⁹⁴. En altres escrits desenvolupa la necessitat de limitar la centralització de l'estat modern, inevitablement nacionalista, burocràtic i militarista, per fer possible el federalisme, tant a nivell mundial com dins dels estats mateixos ¹⁹⁵. Però a més a més del punt de vista de la comprensió dels fets en curs, per a Weil la guerra suposa un fracàs personal, en no haver comprés, diu, que molts pacifistes ho eren més per la por a morir que no pas per la por a matar, raó per la qual molts d'ells van acceptar l'armistici que instaurava el règim col·laboracionista de Vichy, en lloc de continuar la lluita ¹⁹⁶. No n'havia percebut la covardia. Hi ha testimonis en el sentit que Weil es penedia força de la seva anterior militància pacifista ¹⁹⁷. No obstant, l'ètica de Weil demanava sempre la transformació necessària del pensament cap a l'acció, a través de la voluntat ¹⁹⁸. Les seves decisions es van caracteritzar sempre per un alt nivell d'exigència personal: entre dues alternatives escollia aquella que més l'afectava personalment i en el sentit que més esforç individual demanava ¹⁹⁹. Les seves propostes de lluita van ser rebutjades pel govern i per la Resistència francesa: tant el projecte de llençar-se en paracaigudes prop de Praga al Nadal de 1939 per ajudar una revolta d'estudiants txecoslovacs ²⁰⁰, com el posterior projecte de la formació d'un cos d'infermeres de primera línia, que intervinguéssin durant les operacions militars, no pas després. Naturalment, la majoria d'elles moriria i, naturalment, Weil hauria exigít d'anar-hi al capdavant ²⁰¹. Més enllà de la pertinència estratègica de les propostes, cal assenyalar que Weil s'imposava causar el menor dany personal possible a l'enemic, donar testimoni de valentia i oferir una alternativa a l'encantament de la força. Es tractava d'un canvi, sense dubte, però també de l'intent per no deixar-se endur per la dinàmica destructora de la guerra. En tant hi havia aquesta resistència, hi havia certa continuïtat amb les raons que li havien fet denunciar la guerra. Seguia volent-se allunyar de la força.

---

¹⁹⁴ Idem p. 513

¹⁹⁵ Idem p. 520

¹⁹⁶ Idem p. 543
Rondanina, Roberto (2004). *Op. cit.* p. 242

¹⁹⁷ Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 545

¹⁹⁸ En aquesta època. El posterior misticisme, per la seva mateixa lògica, és contemplatiu.

¹⁹⁹ Pétrement, Simone (1997). *Op. cit.* p. 548

²⁰⁰ Idem. p. 515

²⁰¹ Idem p. 537-538

6. A TALL DE CONCLUSIÓ.

Hem recorregut el moment històric i social de l'Europa d'entreguerres. Hem mostrat com la guerra era present en actituds, en records, en la brutalització de la política, en la ideologització creixents. Primer, com una possibilitat sempre ben real, malgrat les esperances dipositades en la Societat de Nacions; però en arribar Hitler al poder, la guerra va anar transformant-se en certesa cada cop més ineludible. La situació d'irresolució provocada pels tractats de Versalles, l'agitació política i social, el plantejament per part de Hitler d'objectius il·limitats, al costat de l'erosió del sistema col·lectiu de seguretat i de la persecució d'interessos exclusivament propis per part de les grans potències, van fer possible la Segona Guerra Mundial. Era el marc en què Simone Weil i Bertrand Russell reflexionaven i en el qual van prendre posicions; un marc que els deixava, malgrat simpaties reconegudes, com a pensadors situats al marge de partits i a la perifèria de les grans divisions ideològiques del moment. Cap dels dos se sentia obligat per fidelitats concretes amb organitzacions o grups de pressió. Hem rellegit textos representatius de Weil i Russell sobre la guerra i de com evitar-la. Hem vist quins problemes tractaven, quines raons treien per a ser debatudes i alguns dels motius que sustentaven la seva reflexió. N'hem assenyalat algunes coincidències i algunes divergències, per fixar-nos finalment en què va suposar-los el canvi d'actitud.

En un primer moment havíem suposat que les reflexions de Weil i Russell podien ser un antecedent d'interès per a concepcions desenvolupades actualment al voltant de conceptes com la *pau imperfecta*, però la seva reflexió hem vist que estava focalitzada més en la guerra i a cercar la forma d'evitar-la que a descriure què podia ser la pau. Molta de la seva atenció estava centrada en el curt i mitjà termini. També al contrari del que suposàvem, no hem pogut trobar diferències importants en la manera de concebre la història, els valors ètics, la societat o l'individu, sobre les quals poder bastir complementarietats o contrastos. Cosa que no significa que no hi siguin, sinó que des de l'òptica del pacifisme no es fan evidents. Vol dir que no plantejaven l'oposició a la guerra a través de la reivindicació de concepcions fortes en aquestes qüestions o a partir d'idees positives de pau diverses en un i altre autor. Són diferents en altres sentits. Per a Bertrand Russell, el pacifisme se situa en el domini de l'opinió, i de l'actuació pública, i no en el del resultat d'un procés que es arriba des del coneixement científic. Al seu torn, per a Simone Weil, és una qüestió primerament vital, de militància anterior fins i tot als textos mateixos on en parla. El pacifisme l'aboca a l'anàlisi de la guerra, on utilitza, és cert, un model definit d'interpretació històrica, amb un to, de vegades, oracular. Russell ofereix les seves reflexions a pública discussió, en tant pensador de prestigi, obtingut, però, en l'àmbit de la ciència;

mentre que Weil no sembla temptada per alguna cosa que pugui donar peu a la vanitat. Sembla conformar-se a ser a la *base*. Però l'important és que Russell i Weil obren a la consideració altres temes també de primer ordre, que podem organitzar en dos nuclis: el protagonisme individual i de la societat davant l'Estat, amb la llibertat com a valor, i la construcció simbòlica de l'enemic.

El pacifisme és una política, diu Bertrand Russell. No l'entén com l'enfrontament entre principis contraposats, els dels guerrers i els dels sants pacifistes immaculats. Cal ser pragmàtic. El pacifisme, creu, ha de procurar-se aliats amb qui compartir part del seu programa. No s'ha d'anar del tot al res, sinó que hi ha graus individuals de convenciment i de compromís. És clar que caldria saber si realment, en les circumstàncies donades, es podia convèncer algú altre que prèviament no estigués ja convençut i saber si el mateix Russell estava disposat a cedir en alguna cosa, a deixar-se convèncer una mica, vaja. Els mitjans per oposar-se a la guerra eren els habituals en una democràcia parlamentària: fer públiques les opinions, exercir els drets fonamentals, influir en els representants polítics i plantejar l'objecció de consciència o la desobediència civil arribat el moment, amb alguna reticència per part de Russell, amb més contundència per part de Weil. Tant un com l'altre posen les seves esperances en la figura del ciutadà conscient dels seus drets i de les seves obligacions, que estigui disposat a comprometre's. El protagonisme de l'oposició a la guerra havia de recaure en aquest cos de ciutadans, sobirans sempre per a Russell, lliures de les il·lusions de la força per a Weil. L'Estat resulta sempre sospitós de despotisme, de ser parcial, de respondre a interessos econòmics ocults i de donar massa crèdit als militars i al militarisme. Bertrand Russell, potser de forma molt més confiada que no pas Weil, més pessimista o més sensible a l'ambigüitat de la realitat, apel·len sovint a la llibertat en tant valor darrer que dona significació a l'actuació política. I des d'aquesta crida s'ha d'entendre l'obertura cap al federalisme en Weil, en el sentit de descentralització i desconcentració del poder, encara que no com redistribució de la sobirania, i cap al socialisme, pactat, raonable, democràtic, i reformista, en Russell.

Els mitjans de comunicació creen l'enemic, ens assenyala Bertrand Russell. Els mecanismes de manipulació de la realitat per tal de construir la imatge dels contraris són ben simples, al seu parer, però precisen de la credulitat de la majoria. Són l'ocultació, la magnificació i la difusió de mitges veritats i mitges mentides, a través del llenguatge al servei dels poders. Res que no pugui posar al descobert una bona dosi d'informació, de denúncia o de discussió racional d'objectius, finalitats i mitjans. La propaganda escurça el camp de joc i expulsa els qui no hi combreguen per un o altre motiu. Primer la neutralitat resulta sospitosa, després acaba per ser còmplice de l'enemic. Simone Weil possiblement no s'allunyaria

massa d'aquesta anàlisi, però assenyalaria un efecte més pervers, en línia, tal vegada, amb el gir lingüístic de la filosofia del segle XX: les paraules es buiden de significat, el canvien i es gasten amb l'ús. Se saturen de no res. La simple utilització és ja significat. Les paraules fan, però acaben per no significar res, en tant esdevenen bandera. No serveixen per a pensar, en tant han de ser només agitades. Així, també la buidor escurça el camp de joc i expulsa allò que pot ser dit i pensat.

En un punt determinat els dos pensadors van canviar d'actitud davant la guerra ja més o menys imminent. En els textos hi ha algun rastre parcial i no una constància feaent del canvi. Hem vist que per a Bertrand Russell no va suposar cap problema en la manera de pensar-se i en la manera de situar-se davant el món. Era un canvi d'opinió perfectament legítim, perfectament assumible racionalment, encara que va mantenir certa recança emocional. Russell canvia l'actitud i sembla que no hi ha ni cost ni res més a dir. Però per a Weil sí. Intenta, malgrat tot, pensar la nova situació de guerra, tot plantejant polítiques, que, diu, havien de ser noves i estaven encara per inventar. A pesar que Weil admet la violència armada, vol mantenir-se al marge de l'engany de la força, no vol copiar-ne els efectes en les accions que planeja. Ve a dir-nos que certament cal guanyar la guerra, però no hem de comportar-nos com a vencedors que cosifiquen, que anihilen la dignitat del vençut. Vol trencar la necessitat de la força, evitar la repetició per no caure en l'enfrontament imaginari en què amic i enemic es confonen com dos bessons enemistats. Espera no caure en el parany. Davant l'encant espaordidor dels uniformes i de la petulància de les *Waffen SS*, Weil oposava el seu Cos d'Infermeres de Primera Línia que no havia de ser menys en valentia, eficàcia i sacrifici personals. I confiava que podien fascinar molt més. Sens dubte, Weil posa el llistó molt alt, i no és d'estranyar que no convencés ningú. Tanmateix posa en evidència la dimensió psicològica de la guerra, i del poder, en cridar l'atenció sobre les transformacions individuals que demana l'exercici de la violència, efectes relacionats, de ben segur, amb el *silenci dels combatents*, assenyalat per molts observadors del comportament dels soldats després del combat. Weil percep i ens explica molt clarament que la guerra degrada allò que de més íntim hi ha en les persones.

Eliminado:

Els dos van canviar d'actitud, però hi hem endevinat, i constatat, certa continuïtat en el compromís pacifista. Russell a través del desajust entre raó i sentiments, Weil mitjançant l'intent per sortir-se'n del retorn tràgic de la violència, per no haver d'assumir-ne la càrrega terrible. No hem trobat constància de cap entusiasme en Russell o en Weil. Hem vist que l'inici de la Segona Guerra Mundial no va comportar l'entusiasme del de la Primera. Tampoc no hem trobat indicis d'algun judici sobre si la guerra era el mal menor. El seu canvi d'actitud es va

produir a darrera hora, perquè la guerra continuava essent un mal, jutjat fatal, sense ja remei. És ben possible que, comptat i debatut, els dos mantinguessin la capacitat per indignar-se. Weil i Russell, cadascun amb el seu estil, ens han mostrat les seves dificultats, contradiccions, limitacions. No serà que el pacifisme suscita il·lusions excessives? La trajectòria de Weil i Russell, immersos en la complicada situació de l'Europa dels anys vint i trenta, on la guerra era sempre present, ens ha de fer pensar en la indesxifrable complexitat final de la guerra, de cadascuna de les guerres i de l'actitud que cal prendre.

7. BIBLIOGRAFIA

Beck, Sanderson (2005). *Pacifism of Bertrand Russell and A. J. Muste* [En línia]
Disponible a <http://www.san.beck.org/GPJ24-Russell%2CMuste.html#1>.

Bobbio, Norberto (1982). *El problema de la guerra y las vías de la paz*. Barcelona : Gedisa.

Brenan, Gerald (1976). *Memoria personal*. Madrid. Alianza.

Chavarria, Adrià (2003). "Simone Weil : Un pensament original". A: *L'Espill*, 14, p-137-149

Devaux, Philip (1976). *Russell o la paz en la verdad*. Madrid : Edaf.

Freud, Sigmund (1972). "Consideraciones sobre la guerra y la muerte". A: *Obras Completas*. Madrid : Biblioteca Nueva. vol. VI.

Fussel, Paul (2003). *Tiempo de guerra . Conciencia y engaño en la Segunda Guerra Mundial*. Madrid : Turner.

Galtung, John (1985). *Sobre la paz*. Barcelona : Fontamara.

García Carneiro, José; Vidarte, Francisco Javier (2002). *Guerra y filosofía*. València : Tirant lo Blanc.

Glenn Gray, J (2004) . *Guerreros : reflexiones del hombre en la batalla*. Barcelona : Inédita Editores.

Hobsbawm, Eric (1995) *Historia del siglo XX*. Barcelona : Crítica.

Hoop Scheffer, Alexandra de (2004). "La Grande Guerre a-t-elle brutalisé les sociétés européennes ?" . *Sens Public* (3). [En línia]
Disponible a http://www.sens-public.org/article_paru3.php3?id_article=169

Howard, Michel (2001): *La invención de la paz*. Madrid : Salvat.

- Jones, Ernest (1981). *Vida y obra de Sigmund Freud*. Buenos Aires : Paidós.
- Jünger, Ernest (2005). *Tempestades de acero*. Barcelona. Tusquets.
- Kaldor, Maria (2001). *Las nuevas guerras. La violencia organizada en la era global*. Barcelona : Tusquets.
- Kant, Immanuel (2004). *La paz perpetua*. Madrid: Alianza.
- Kolko, Gabriel (2005) : *El siglo de las guerras*. Barcelona : Paidós.
- Larrauri, Maite ; Max (2002). *La guerra segons Simone Weil*. València: Tàndem Edicions.
- Lewis, John. (1972). *Bertrand Russell, filósofo y humanista*. Madrid: Ayuso.
- López Martínez, Mario (2002). "La sociedad civil por la paz". A: Muñoz, Francisco A. (eds). *Historia de la Paz : Tiempos, espacios y actores*. Granada : Instituto de la Paz y los Conflictos.
- Llorens i Ruiz, Mireia (2004) "Siegfried Sassoon i la literatura sobre la Gran Guerra". A: *L'Avenç*, 294, 24-28
- Muguerza, Javier (1971). "Filosofía y sociedad en Bertrand Russell". A: *Revista de Occidente*, 101-2. p. 281-297
- Muñoz, Francisco A. (editor) (2001). *La paz imperfecta*. Granada: Universidad de Granada.
- Nouschi, Marc (1999) *Historia del siglo XX : Todos los mundos, el mundo*. Madrid : Cátedra.
- | Paredes, Javier (coord.) (1993). *Historia universal contemporánea. De la Primera Guerra Mundial a nuestros días*. Barcelona : Ariel.
- Pretément, Simone (1997): *Vida de Simone Weil*. Madrid : Trotta
- Rainer, Santi (1991, gener). "100 years of peace making". A history of the International Peace Bureau and other international peace movement organisations and networks". *Pax förlag International Peace Bureau* [En línia]. - Disponible a <http://santibox.ch/Peace/Peacemaking.html>
- Rempel, R.A: "Introducción crítica". A: Russell, Bertrand (2003) *Caminos de Libertad*. Madrid : Tecnos.
- Rodamina, Roberto (2004) . *Simone Weil : mística y revolucionaria*. Madrid : San Pablo

Russell, Bertrand (1990). *Autobiografía*. Barcelona: Edhasa

Russell, Bertrand (2003). *Caminos de libertad*. Madrid : Tecnos.

Russell, Bertrand (1974). *La meva concepció del món*. Barcelona: Edicions 62.

Russell, Bertrand (1972). "Resumen autobiográfico". *Antología*. Madrid : Siglo XXI.

Russell, Bertrand (1936): *Which way to peace*. Londres : Michael Joseph.

Trotsky, Lev (1917): "El pacifisme, servidor de l'imperialisme" A: *Arxiu virtual de textos marxistes. Secció catalana*. Disponible a <http://www.marxists.org/catala/trotsky/1917/pacifisme.htm>

Villorio, Luis (1972). "Introducción" A: Russell, Bertrand . *Antología*. Madrid : Siglo XXI.

Watson, Peter (2003). *Historia intelectual del siglo XX*. Barcelona : Crítica.

Weil, Simone (1995). *Las causas de la opresión social*. Barcelona : Paidós Ibérica.

Weil, Simone (1997). *Escritos sobre la guerra*. Alzira : Edicions Bromera.

Weil, Simone (1989). *Oeuvres complètes 2 : Écrits historiques et politiques : Vers la guerre*. Paris: Gallimard.

Yvonett, François (2002 ?). *Simone Weil*. [En línia]. Paris: [Association pour la diffusion de la pensée française](http://www.adpf.asso.fr/adpf-publi/folio/weil/weilSF.htm). Disponible a <http://www.adpf.asso.fr/adpf-publi/folio/weil/weilSF.htm>.